

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ТОХИРУУЛАГЧ АГЕНТЛАГ
ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ГАЗАР

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ СУРГУУЛЬ
ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**ТӨВИЙН БҮСИЙН ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН
ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫН СУДАЛГАА
СУДАЛГААНЫ ЭЦСИЙН ТАЙЛАН**

Улаанбаатар 2019

Энэхүү тайланд захиалагч болон санхүүжүүлэгчийн байр суурийг биш, харин судлаачийн байр суурийг илэрхийлсэн болно.

Зөвлөхийн овог нэр: Түдэвийн Энэбиш
Албан тушаал: Монголын Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих нийгэмлэгийн дэд тэргүүн
Байгууллагын байршил, хаяг: ШУА-ийн Газарзүй, Геоэкологийн Хүрээлэн
УБ 211238, Баруун Сэлбэ 15, Утас: 11-325487, 11-325680, Факс: 976-321862
Email: enebish_reg@yahoo.com

АГУУЛГА

1. СУДАЛГААНЫ ХҮРЭЭ, ЗОРИЛГО, АРГА ЗҮЙ.....	4
2. ТӨВИЙН БҮСИЙН ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ.....	6
3. БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙ, БОДЛОГЫН ХАРИЛЦАН ХАМААРЛЫН ҮНЭЛГЭЭ	8
4. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ.....	18
4.1. Бодлого боловсруулах арга загвар, зарчмыг сонгох.....	18
4.2. Хөтөлбөрийн хүрээнд авч үзэх боломжтой хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүд.....	20
4.3. Хөтөлбөрийн бүтэц, хэрэгжүүлэх үе шат, арга хэмжээг тодорхойлох нь	23
4.4. Хөтөлбөрийн удирдлага, зохион байгуулалт	23
4.5. Хөтөлбөрийн санхүүжилт	24
4.6. Хөтөлбөрийн үр дүн, шалгуур үзүүлэлт /2040 оноор баримжаалахад/	24
5. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ, ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ЗӨВЛӨМЖ.....	26
Говийн дэд бүсийг Төвийн бүсийн хөгжлийн бие даасан бүсийн жишгээр хөгжүүлэх санал.....	26
ГДБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөрийн үндэслэл – бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдийн хэрэгжилтийн талаарх ерөнхий дүгнэлт	26
ГДБ-ийн хөгжлийн үзэл баримтлал, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зөвлөмж, саналууд	27
Хөтөлбөрийн үзэл баримтлалыг удирдлагын түвшинд хэрэгжүүлэх санал, зөвлөмж	30
Зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын арга хэмжээний төлөвлөгөө	32
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	34
ХАВСРАЛТ 1. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫН ЛОГИК - БҮТЭЦ	35
ХАВСРАЛТ 2. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫН БҮРДЭЛ ХЭСГҮҮД, УЯЛДАА, МАТРИЦ	36
ХАВСРАЛТ 3. ҮНДЭСНИЙ ХЭМЖЭЭНД ГАРСАН БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ҮНДСЭН БАРИМТ БИЧГҮҮД	37
ХАВСРАЛТ 4. АЙМАГ, НИЙСЛЭЛИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН БАРИМТ БИЧГҮҮД /БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТ АРГА ХЭМЖЭЭГ ТУСГАСАН/	37
ХАВСРАЛТ 5. БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН УДИРДЛАГА, ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАГВАР /ЗГ-ЫН 2005 ОНЫ ТОГТООЛООР БАТЛАГДСАНААР/	39
ХАВСРАЛТ 6. ТӨВИЙН БҮСИЙН ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ТАЛААР ҮНДЭСНИЙ, БҮСИЙН, АЙМАГ, ОРОН НУТГИЙН ТҮВШИНД ХАМТРАН АЖИЛЛАХ АСУУДЛУУД (“ОЮУТОЛГОЙ” ХХК-ИЙН ЖИШЭЭГЭЭР) ..	39

1. СУДАЛГААНЫ ХҮРЭЭ, ЗОРИЛГО, АРГА ЗҮЙ

Судалгааны хүрээ. Энэхүү судалгаанд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хэрэгжилт, Говийн дэд бүсийн хөгжлийн одоогийн байдал, Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн үзэл баримтлал боловсруулалтыг үндэсний, Төвийн бүсийн, дэд бүсийн түвшинд авч үзсэн.

Судалгааны зорилго, зорилтууд. Энэхүү судалгаагаар Говийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн оршил хэсэг, түүнийг боловсруулах үзэл бодлын үндсийг бүрдүүлэхийг зорьсон болно. Учир нь судалгааны гол хэсэг болсон “Үзэл баримтлал” (англиар “concept”) буюу “төсөөлөн бодох” гэсэн үг)-ыг аливаа үзэгдэл юмс, үйл явцын хөдлөл, хөгжлийн чиг хандлагыг урьдаас төсөөлж, түүнийг ирээдүйн зөв дүр төрх, төлөв байдал руу нь чиглүүлэх алсын хараа, “стратегийн” маягаар ойлгож байгаа юм. Энэхүү зорилго, ойлголтын хүрээнд дор дурдсан тодорхой зорилтуудыг тавьж хөтөлбөрт тусгуулахыг хичээсэн. Үүнд:

- 1.) Говийн дөрвөн аймгийг нийгэм, эдийн засгийн бие даасан “дэд бүс”-ийн жишгээр хөгжүүлэх шаардлагын үндсийг тодорхойлох;
- 2.) Говийн дэд бүсийн хөгжлийн гарааны нөхцөл байдал, тулгамдсан асуудлыг тоймлон харуулах (СВОТ шинжилгээгээр);
- 3.) Хөтөлбөрийн бүрдэл хэсгүүд (салбарын болон аймаг, орон нутгийн гол зорилт, арга хэмжээ)-ийн хоорондын уялдааг хангаж, цаашид энэ бүсэд бүс нутгийн хөгжлийн нэгдмэл систем үүсэх үзэл санаа, баримтлалыг тодорхойлох;
- 4.) Дээрх гол үзэл санаа, баримтлалыг хэрэгжүүлэх “хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл”-ийн төслүүдийг төсөөлж, хөтөлбөрт тусгуулах;
- 5.) Тэргүүлэх чиглэлийн төслүүдийн хүрээнд говийн бүсийн аймгууд, тэдгээрийн Төвийн бүс болон Улаанбаатарын бүстэй холбох салбар хоорондын, аймаг, бүс нутаг хоорондын аж ахуйн хоршилт, төрөлжилтийг бий болгох арга зам, чиглэлийг тоймлох;
- 6.) Хөтөлбөрийн салбар дундын, аймаг дундын нийтлэг төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлснээр буй болох эдийн засгийн өсөлт, таталцлын төвүүд (үйлдвэрлэл – технологийн парк, кластер, аялал жуулчлал, соёлын бүс нутгууд, бүлэг суурингууд г.м хэлбэрээр)-ийг төсөөлөн зураглах;

Энэхүү “үзэл баримтлал”-ыг хөтөлбөрт тусгаснаар дараах асуудалд зохих хариулт авах болно гэж үзэж байна. Үүнд:

- Ойрын ирээдүйд ямар зүйлийг чиг баримжаа болгох, ямар асуудалд голлон анхаарах;
- Ямар хүчин зүйл голлох нөлөөлөх, ямар саад бэрхшээл тохиолдох;
- Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр ямар үр дүн, хэдийд гарч болох;
- Хөтөлбөрийг ямар арга механизм, зохион байгуулалтаар хэрэгжүүлэх;
- Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд ямар байгууллага хамтарч оролцох, хэн ямар үүрэг, хариуцлага хүлээх г.м;

Говийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд бодлогын үндсэн гурван хувилбарыг санал болгосон бөгөөд тэдгээрийг тухайн үеийн нөхцөл байдлын өөрчлөлтөөс хамааруулан сонгон авах буюу хослон хэрэгжүүлж болох талтайг үзэл баримтлалын төсөлд санал болгосон.

Дээр дурдсан зүйлсийг тусгасан “үзэл баримтлал”-ыг оруулж өгснөөр “Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр” энэ удаа (урьд нь янз бүрийн түвшин, хэмжээнд тодорхойлогдож байсан)-д илүү үр дүнтэй хэрэгжих боломжтой юм. Хөтөлбөр ба үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх зөвлөмж, авах арга хэмжээг төлөвлөж өгсөн нь хэрэгжилтэд бас нааштай нөлөөлнө гэж үзсэн.

Судалгааны арга зүй. Судалгаанд “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хууль”, журамд тусгасан бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал, бодлого тодорхойлох нөхцөл байдлын дүн шинжилгээ, үнэлгээ хийх арга зүйн заалтуудыг үндэс болгов. Бодлогын хэрэгжилтийг үнэлж, дүгнэх, үзэл баримтлалын төсөл боловсруулахад салбар дундын, бүс хоорондын болон удирдлагын түвшингүүдийн хоорондын уялдааг хэрхэн хангасан ба хангах арга зүйн хандлага, зарчмыг баримталсан. Үүнд:

- Говийн бүсийн аймгуудын хөгжлийн түвшин, гарааны нөхцөл байдалд шинжилгээ хийх;
- Говийн бүсийг цаашид бие даасан дэд бүсийн жишгээр хөгжүүлэх стратегийг гол зорилго болгох. Ингэхдээ, Монгол улсын эдийн засгийн өсөлтийг хангах, Говийн бүсийн бүрдэл хэсгүүдийн тогтвортой байдал, тэнцлийг хангах, Улаанбаатарын төвлөрлийг сааруулах шаардлагыг харгалзах;
- Говийн дэд бүсийн хөгжлийн төлөв, төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, ТББ-ын хамтын ажиллагаа, дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын харилцан түншлэлийг дэмжиж өргөжүүлэх;
- Говийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийг цаашид хэрэгжүүлэх, түүнийг тодотгон сайжруулахад оролцогч талуудын зөвшилцөл, зохион байгуулалтыг тодорхойлох;

Хөтөлбөрийн гарааны нөхцөлийг үнэлэх, үзэл баримтлалыг тодорхойлоход дор дурдсан үндсэн хоёр аргыг хэрэглэсэн. Үүнд:

- 1.) Шинжлэх ухаан – танин мэдэхүйн ерөнхий арга (баримт бичгийн судалгаа, хэрэгжилтийн үр дүнгийн хяналт – шинжилгээ, мэдээ баримтыг тайлбарлах, үнэлэлт өгөх);
- 2.) Хөгжлийн үзэл баримтлалыг босгох логик – бүтцийн схемийг зураглах, түүний бүрдэл хэсгүүдийн дэс дараалал, хоорондын уялдаа, гарах үр дүнг системчлэх матриц;

Эдгээрийн үндсэн дээр хөгжлийн хөтөлбөрт үзэл баримтлалын хэсэг (оршил) байх үндсэн зорилго ба бүтэц нь хөтөлбөрийн хүрээнд тус бүсэд байгаа нөөц, чадавхийг улс орон, аймаг, бүс нутаг, аж ахуйн салбарын нийтлэг эрэлт, хэрэгцээ, дотоод, гадаад орчны хувьсал өөрчлөлттэй уялдуулж, нэгэн цогц бодлого болгож өгөхөд оршино гэж үзсэн (хавсралт 1, 2 схемийг үзэх).

2. ТӨВИЙН БҮСИЙН ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

Говийн дэд бүс (цаашид “ГДБ” гэх) нь байгалийн олон төрлийн эрдсийн баялаг, түүх, соёлын өв, палентологийн нөөц чадавх ихтэй, Ази, Европын орнуудыг холбосон авто ба төмөр замын улсын гол тэнхлэгийн дагуу буюу түүнд татагдсан тээвэр – газарзүйн байрлал сайтай дэвсгэр нутгийг хамарч байгаа юм. ГДБ хөгжлийн олон давуу талтай, үүний дотор:

- 1.) дотоод, гадаад зах зээлд харьцангуй үр өгөөжтэй ашиглах түлш /нүүрс, газрын тос, занар/ эрчим хүчний их нөөц;
- 2.) иж бүрэн боловсруулах боломжтой байгалийн эрдсийн баялгийн үлэмж нөөц;
- 3.) Оюутолгой, Тавантолгойн ордод түшиглэн бий болж буй уул уурхайн үйлдвэрлэлийн болон дэд бүтцийн чадавх, ажиллах хүчний сургалт, мэдлэг, дадлага;
- 4.) мал аж ахуйн түүхий эдийг үйлдвэрлэлийн аргаар иж бүрэн боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн дотоод, гадаад зах зээлд нийлүүлэх боломж;
- 5.) түүх, соёлын өв, байгалийн өвөрмөц тогтоц, палентологийн ховор олдворыг түшиглэн улс хоорондын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх боломж,
- 6.) Ази, Европыг холбосон тээвийн гол тэнхлэг, БНХАУ, түүгээр дамжин Номхон далайн бүсийн орнуудтай холбогдон далайг ашиглах боломж бүхий эдийн засаг газарзүйн тохиромжтой байрлал;
- 7.) Замын - Үүдийн боомтод түшиглэн бий болсон буюу шинээр үүсэж буй улс хоорондын худалдаа, хил, гаалийн үйлчилгээний туршлага, тээвэр логистикийн үйл ажиллагаа зэргийг оруулж байна.

Үүний зэрэгцээ энэ бүс нутгийн аймаг, орон нутгийн хөгжлийн өнөөгийн түвшний хоцрогдол, байгаль экологийн нэн эмзэг байдал, усны нөөцийн хомсдол болон мэргэшилтэй ажиллах хүчнээр хангахтай голлон холбогдсон дор дурдсан саад, бэрхшээлийг хөгжлийн хөтөлбөрт зайлшгүй харгалзан, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох хэрэгтэй байгаа юм. Үүнд:

- 1.) Өмнөговийн бусад аймаг, сумдад хүн амын ажил эрхлэлт, хөдөлмөрийн бүтээмж ихээхэн доогуур;
- 2.) энэ бүсэд хүн ам олноор амьдран суурьших сонирхолыг татсан хот, тосгон /капитал барилга, байгууламж бүхий/ хөгжөөгүй, ажиллах хүч бэлтгэж, мэргэшүүлэх тогтолцоо бүрдээгүй;
- 3.) Говийн аймгуудын хооронд болон Төвийн бүсийн бусад хэсэгтэй хоршсон эдийн засгийн тогтвортой хоршилт холбоо хөгжөөгүй;
- 4.) Эрдсийн баялгийн ашиглалт, боловсруулалтын түвшин /байгаа чадавхтай нь харьцуулахад/ үр өгөөж доогуур, Өмнөговийн бусад бүс нутгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөөлөл бага;
- 5.) Байгалийн баялгийн ашиглах, хамгаалахад аймаг, орон нутгийн иргэд, ААНБ, үндэсний том компаниудын хамтын оролцоо сул, Засгийн газрын бодит дэмжлэг зохицуулалт дутагдалтай байгаа;
- 6.) ГДБ-ийн аймаг, сумдын хооронд болон гол тэнхлэгтэй холбосон зам тээвэр, эрчим хүчний нэгдсэн систем бүрдээгүй. Төвийн бүсийн бусад хэсэг, Монгол, Хятад хоёр улсын хил, гаалийн гарцуудын хооронд түүхий эд, бараа, бүтээгдэхүүнийг солилцох зах зээлийн зөөлөн дэд бүтэц /банк, санхүү, мэдээлэл холбоо/ нийлүүлэлтийн зохистой сүлжээ хөгжөөгүй;
- 7.) Замын - Үүдэд чөлөөт бүсийг үр ашигтай хөгжүүлэх шаардлагатай дэд бүтэц өнөө хир бүрдээгүй, гэрээ, хэлцэл хийгдээгүй, БНХАУ-ын Эрээн хотод 2017 онд чөлөөт бүс нээснээр энэ асуудал бүрхэг, тодорхойгүй болсон;
- 8.) Өмнөговийн бусад аймаг, орон нутгийн хүн амын аж байдлын түвшин доогуур, ядуурал ихсэж байгаа;

9.) ГДБ-д хамрагдаж байгаа бараг бүх газар нутагт цөлжилт, улс дамнасан хүчтэй шороон шуурганы нөлөө идэвхжсэн, гадаргын усны нөөц, хуримтлуурын сан байхгүй, эрдсийн томоохон ордуудыг урт хугацаанд ашиглах, хот суурин байгуулах газрын доорх усны нөөц хүрэлцээгүй, бусад бүс нутгаас ус татаж, ашиглах зохистой хувилбар, ТЭЗҮ-ийг одоогоор эцэслэн сонгож, тогтоогүй байгаа зэрэг олон шалтгаан байна.

Эдгээрээс зарим гол гэж үзсэн бэрхшээлийг шийдвэрлэх боломж, арга замыг жишээ болгон доор авч үзлээ. Үүнд:

Бэрхшээл, түүнийг шийдвэрлэх ГАРЦ:

	Асуудал	Нөлөөлж буй хүчин зүйлс	Шийдвэрлэх арга зам	Үр дүн
1	Цөлжилт	- Хуурайшилт - Тоосжилт - Усны хомсдол - Хариуцлагагүй уул уурхай	- Орхон голоос говийн бүс рүү ус дамжуулах хоолой татаж, усан сан, цөөрмүүд байгуулах	- Цөлжилтийг багасгана - Байгаль орчныг сэргээнэ - Газар тариалан мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг дэмжинэ
2	Байгаль орчны бохирдол	- Хүний буруутай үйл ажиллагаа - Хариуцлагагүй уул уурхай	- Уул уурхайг дэс дараалалтай ашиглах - Хариуцлагатай уул уурхайг хөгжүүлэх - Нөхөн сэргээх - Мод тарих	- Хүн амьдрахад таатай орчин бүрдэнэ - Экологийн тэнцвэрт байдал хадгалагдана
3	Хүн ам сийрэг	- Төрөлт багассан - Шилжих хөдөлгөөн	- Нутгийн хишиг олгох - Говийн нэмэгдэл олгох - Хүн амын өсөлтийг дэмжих - Бүс нутгийн эдийн засгийн чадавхийг нэмэгдүүлэх, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх	- Хүн амын тоо өснө - Ажиллах хүч нэмэгдэж, үйлдвэрлэл хөгжино
4	Орлогын тэгш бус байдал	- Хууль эрх зүй - Монополь орчин	- Орон нутгийн төсвийн бие даасан байдлыг бий болгох - Хууль эрх зүйн орчинг сайжруулах	- Иргэдийн амьжиргаанд эерэг нөлөөлнө
5	Боловсон хүчний хомсдол	- Их дээд сургууль байхгүй - Шилжих хөдөлгөөн их	- Бүс нутгийн тусгай хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх - Их дээд сургууль байгуулах - Залуу боловсон хүчний ажиллаж, амьдрах орчныг бүрдүүлэх	- Мэргэжлийн ажиллах хүчин нэмэгдэнэ

3. БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙ, БОДЛОГЫН ХАРИЛЦАН ХАМААРЛЫН ҮНЭЛГЭЭ

Сангийн яам, Дэлхийн банк, Үндэсний статистикийн хороо, Үндэсний хөгжлийн газраас хэрэгжүүлж байгаа төслийн хүрээнд хийсэн Монгол Улсын макро эдийн засгийн өсөлтийн төсөөллөөс үндэслэн ГДБ-ийг хөгжүүлэх үндэсний бодлогыг хэрэгжүүлсэнээр ДНБ энэ бүсэд 2017 онтой харьцуулахад 2003 онд (Оюутолгойн зэс боловсруулах үйлдвэр, Тавантолгойн нүүрс цэвэршүүлэх үйлдвэр ба эрчим хүч, Дундговийн Тэвшийн говийн эрчим хүчний үйлдвэр, Дорноговийн Алтанширээний газрын тос боловсруулах үйлдвэр зэрэг томоохон үйлдвэрүүдийг ашиглалтанд оруулснаар) 10 гаруй хувиар өсч, цаашид 2030 он хүртэл жил бүр 10 – 15 хувиар өсөх боломжтой гэж төсөөллөө. Ингэснээр ГДБ нь энэ хугацаанд улсын эдийн засгийн өсөлтийн 15-аас (2023 он) 30 хувийг хангах юм.

Дэд бүсийн ДНБ-ий дээр төсөөлж буй өсөлтийн хурдыг хангахын тулд бүс нутгийн хөдөлмөрийн бүтээмжийг 2020 оноос цааш улсын дундажаас дээгүүр байхаар нэмэгдүүлэх шаардлагатай болно. Хөдөлмөрийн бүтээмжийн энэхүү харьцангуй өндөр өсөлтийг хангах нь байгалийн эрдсийн баялаг, мал аж ахуйн түүхий эдийг ашиглаж буй үйлдвэрүүдэд орчин үеийн өндөр бүтээмжтэй техник технологи нэвтрүүлэх, олборлолт, анхан шатны боловсруулалтын ажиллагааг механикжуулах, үйлдвэрлэлийн үндсэн болон, туслах, үйлчлэх үйл ажиллагааны бүтээмжийг нийтэд нь сайжруулахыг шаардах болно. Мөн нүүрс, зэс зэрэг эрдсийн баялгийг дан ганц олборлох аргаар буюу байгалийн түүхий эд байдлаар нь гадаадад гаргаж байгааг аль болох багасгаж, 2020 оноос цаашид боловсруулалт хийж, ДНБ-д эзлэх үйлдвэрлэсэн капитал болон нийгмийн цэвэр орлого /хүний болон удирдлагын чадавхиар бүтээгдсэн/-ыг нэмэгдүүлэх боломжийг бий болгоход анхаарах хэрэгтэй болно. Цаашид үйлдвэрлэсэн жинхэнэ орлогыг тооцохдоо ч хөрс хуулалт, тээвэрлэлтээс үүссэн агаар орчны бохирдол, хөрсний эвдрэлийн хохиролыг тооцож, байгалийн баялгийг үр өгөөжтэй ашиглуулах менежмент, марктенгийг ААНБ-ын үйл ажиллагаанд тэдгээрийн урт хугацааны зорилтот түвшин болгон хэрэгжүүлэхийг төрийн зохицуулалтын нэг гол чиглэл гэж үзэж байна.

ГДБ -ийн үйлдвэрлэлийн нийгмийн бүтээмж, орлогыг ингэж нэмэгдүүлснээр энэ бүс нутгийн төдийгүй тус улсын нийт хүн амын мөнгөн орлого, хуримтлалыг өсгөх боломжтой гэж төсөөлж байна. Энэ бүс нутгийн хүн амын амьдралын чанарыг дээшлүүлэх нийлбэр үзүүлэлтийн нэг нь хүн амын дундаж наслалт улсын дундажтай харьцуулахад өндөр /хамгийн өндөр нь Дундговь аймаг – 2017 онд 73,8, улсын дундаж -69,8/ буюу амьдралын үргэлжлэх хугацаа 2-оос 3 жилээр урт байгаа явдал юм. Төлөвлөлтийн хугацаанд бүс нутгийн нийт аймгийн нийгэм, соёл, ахуйн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлж, тоосжилт, ундны усны чанар, хүнс тэжээлээс хамаарсан өвчлөлтийг багасгаж чадвал хүн амын дундаж наслалтыг 2025 онд 78, 2030 онд 80-д хүргэж, улсын дундажаас илүү буюу хөгжингүй орнуудын дундаж түвшинд ойртуулах боломжтой болно.

ГДБ-ийг эрчимтэй хөгжүүлэхэд шаардлагаар уугуул хүн ам, ялангуяа хүүхэд залуучуудыг ажиллуулж, мэргэшүүлэх, Төвийн бүсийн бусад аймаг, хотоос ирж буй ажиллах хүчийг тогтвор, суурьшилтай ажиллуулахын тулд 2020 онд 2017 онтой харьцуулахад ажлын байрыг 1.5 дахин, тохилог орон сууцны хангамжийг 20%-иар нэмэгдүүлж, 2030 он хүртэл жил бүр тогтвортой нэмэгдүүлэхээр тооцож байна. Үүний тулд аймгийн төвүүд, тээврийн зангилаа, хилийн боомтуудын хот нийтийн ахуй үйлчилгээний дэд бүтцийг шинэчлэх байгуулах, уул уурхайн томоохон орд газар, тэдгээрийн ойролцоох сууринг тохижуулж, түр сууцуудыг байнгын тохилог орон сууцаар эрэмбэ дараатай солиход оруулах хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхээр төлөвлөж байна. 2025 он хүртэлх эхний үе шатанд энэ асуудлыг шийдэх үндсэн чиглэл болгон орон нутгийн элс шохойн чулуу, бий болсон цементийн үйлдвэрлэлийн хүч чадлыг ашиглан дээр дурдсан газруудад инженерийн төвлөрсөн систем бүхий 4-өөс 5 давахар тохижсон нийтийн сууцуудыг барьж ашиглах төсөөллийг хийж байна.

Эрх зүйн орчин:

ГДБ –ийг хөгжүүлэх үндэсний хэмжээний хөтөлбөрийг боловсруулахад одоо хүчин төгөлдөр байгаа эрхзүйн дор дурдсан үндсэн баримт бичгүүдийг үндэслэл болгон ашиглалаа. Үүнд:

- 1.) Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын болон гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал;
- 2.) УИХ-аас 2003 оны 5сарын 30-нд баталсан “Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хууль”;
- 3.) УИХ-ын 2015 оны 2-р сарын 12 нд баталсан “Чөлөөт бүсийн тухай хууль”;
- 4.) Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 он хүртэлх үйл ажиллагааны хөтөлбөр, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор засгийн газраас баталсан/ 2018 оны 42 дугаар тогтоол/ “Гурван тулгуурт хөгжлийн бодлого”;
- 5.) УИХ-ын, Тодорхой ордыг стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын ордод хамруулах тухай 2007 оны 02-р сарын 06-ны өдрийн 27 дугаар тогтоол;
- 6.) Монгол Улс, ОХУ, БНХАУ –ын төрийн тэргүүн нарын 2016 оны 06.23-нд Узбекистаны Ташкентийн уулзалтын үеэр үзэглэсэн Ази, Европыг холбосон гурван улсын “Эдийн засгийн хамтарсан коридор байгуулах хөтөлбөр”;
- 7.) “Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай” хууль / УИХ-ын 2015 оны 11-р сарын 26-ны өдөр/, түүнийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Засгийн газраас баталсан /2016 оны 249-р тогтоол/ “Хөгжлийн бодлогын баримт бичиг боловсруулах нийтлэг журам”;
- 8.) Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 19-р тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030” баримт бичиг.

Бодлого тодорхойлох, хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй сорилт:

Өмнөт говийн дэд бүсийн талаар урт хугацааны бодлого боловсруулах ажил цаг хугацаа алдаж, хэрэгжилт хангалтгүй болох дор дурдсан сорилттой тулгарч болзошгүй байна. Үүнд:

- 1.) хүмүүсийн харилцан ойлголцол, хамтын ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд их цаг хугацаа шаардах говийн аймаг, алслагдсан сумдын хөгжлийн түвшин доогуур, хүмүүсийн зах зээлд өрсөлдөн амьдрах сонирхол, чадвар сул; энэ хутагт ажиллаж байгаа дотоод, гадаадын аж ахуйн нэгж байгууллага, иргэдийн харилцан ойлголцол, дэмжлэг хангалтгүй байгаа г.м;
- 2.) тус улсын эдийн засаг, нийгмийн хүдрэл, бэрхшээлтэй холбоотой энэ бүсийг хөгжүүлэхэд төрөөс үзүүлэх хөрөнгө санхүүгийн дэмжлэг сул, харин ч ашигт малтмал, бусад баялгийг ашиглуулснаас авах орлогыг нэмэгдүүлэх эрэлт ихтэй байгаа;
- 3.) хөдөө аж ахуй, бусад салбарын хөгжил доогуур байгаагаас аймаг орон нутгийн уул уурхайгаас хамаарсан байдал нилээд урт хугацаанд үргэлжилж болзошгүй;
- 4.) бодит амьдрал дээр үйлдвэрлэлд шинэ технологи нэвтрүүлж, өндөр мэргэшлийн бүтээлч ажиллах хүч бэлтгэн түүхий эдийг гүн боловсруулж, өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн гаргахад олон жил шаардагдаж байгаа;
- 5.) энэ бүсийн нийт аймагт усны нөөц хомсдолтой, чанар хангалтгүй байгаа, бүтээн байгуулалтыг цаашид өргөжүүлэхэд хэрэгцээтэй усны хэрэгцээг дотроос нь болон бусад нутгаас шийдэхээр яригдаж байгаа төслүүд урьдчилсан хайгуул, үнэлгээний шатанд байгаа бөгөөд тэдгээрийг сонгож, зохистой хэрэгжүүлэхэд их урт хугацаа, хөрөнгө мөнгө шаардах төлөвтэй байгаа;
- 6.) уул уурхайн олборлолт, уур амьсгалын дулаарал, усны хомсдолоос шалтгаалан говь нутгийн байгаль орчин доройтож, түүнийг нөхөн сэргээхэд улам их хөрөнгө хүч шаардагдаж байгаа. Ялангуяа цөлжилт гүнзгийрч, шороон шуурганы давтамж, хамрах хүрээ тэлж, усны чанар, хомсдолтой нэгдээд хүн ам эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах боломжийг цаашид хязгаарласаар байна;
- 7.) Говийн дэд бүсийн хөгжилд цаашид зайлшгүй харгалзаж байх нэг томоохон сорилт бол олон улсын зах зээл дэх уул уурхайн түүхий эдийн үнийн болзошгүй хэлбэлзэл юм. Экспортын

гол бүтээгдэхүүн нүүрс, зэс, түүхий ноолуурын дэлхийн зах зээлийн үнэ цаашид буурах хандлагатай байгаа бөгөөд эдгээрийг экспортлогч гол орон Хятад улс аль болох түүхийгээр нь хямд авах сонирхолтой байгаа нөхцөлд манай улсын эдийн засаг, төсөв, иргэдийн амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байгаа юм. Иймд, энэ бүс нутгийн гол салбар уул уурхайн үйлдвэрлэлээс орж ирэх орлогыг тухайн аймаг, орон нутаг, нийт улсын хэрэгцээнд хэрхэн зохистой хуваарьлаж, ухаалаг зарцуулах вэ гэдэг сорилт тулгарч байна.

Эдгээр сорилтоос үүдээд энэ бүс нутгийн хөгжлийн асуудлаар Засгийн газар, аймаг, орон нутаг, дотоод, гадаадын бусад төрөлжсөн байгууллага, компаниудын зүгээс боловсруулж, дэвшүүлж ирсэн олон чухал хөтөлбөр, төслүүд, тэдгээрт тусгагдсан аймаг дундын салбар хоорондын ач холбогдолтой үйлдвэр барих, усжуулах, дэд бүтэц байгуулах томоохон арга хэмжээнүүд цаг тухайдаа хэрэгжиж чадаагүй, тулгамдсан асуудал болон хуримтлагдаж ирсэн байна.

**ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН АЙМГУУДЫН ХӨГЖЛИЙН АСУУДЛЫГ ТУСГАСАН ХӨГЖЛИЙН НЭГДСЭН
БОДЛОГО, ТӨЛӨВЛӨЛТИЙН БАРИМТ БИЧГИЙН ТАЛААРХ МЭДЭЭЛЭЛ, ТАЙЛБАР**

Баримт бичгийн нэр	Батлагдсан газар, огноо /хэрэгжих хугацаа/ мэдээллийн эх сурвалж	Говийн дэд бүсийн хөгжлийн асуудлыг тусгасан байдал	
		Бодлого ба байршил заагдсан, эсэх	Хөгжүүлэх гол салбар, “Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал -2030”/ТХҮБ/ -тай нийцэл
I. Үндэсний хэмжээний бодлого			
1. Мянганы хөгжлийн зорилтуудад суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого /ҮХЦБ/	УИХ –ын 2008 оны 12-р тогтоол /2007-2015, 2016 – 2021он/ 5.4. Бүс нутаг, хөдөөгийн хөгжлийн бодлого https://www.legalinfo.mn/	Бүс нутаг, дэд бүтцийг хөгжүүлж, хот, хөдөөгийн ялгааг багасгах нийтлэг бодлого. Байршил заагдсан арга хэмжээ: - говийн болон зүүн бүсэд төмөр замын сүлжээг өргөтгөх; - говийн бүсийн цахилгаан хангамжийн бодлогыг тодорхойлж, ойрын жилүүдэд баригдах Оюутолгой, Тавантолгой, Цагаансуварга болон бусад уул уурхайн үйлдвэрүүдийн эрчим хүчний хангамжийн эх үүсвэрийг бий болгох; -Тавантолгойн коксжих нүүрсний ордыг түшиглэн нүүрс боловсруулах, нүүрс-химийн судалгааны лаборатори, төв байгуулж ажиллуулах	<ul style="list-style-type: none"> - экспортын баримжаатай, хувийн хэвшилд түшиглэсэн өндөр технологтой мэдээлэл, харилцаа, био, нанотехнологи, транзит тээвэр, логистик, санхүүгийн зуучлалын үйлчилгээ - уул уурхай, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүнийг гүн боловсруулахад суурилсан үйлдвэрлэл, үйлчилгээ - стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын орд газруудыг байгаль орчинд хал багатай ашиглан хуримтлал бий болгох - ТХҮБ-д нийцүүлэн шинэчлэн тодорхойлох

		<p>-Чойр-Нялгын нүүрсний сав газарт түлш, эрчим хүч, нүүрс-химийн цоцолбор байгуулах;</p> <p>-Замын-үүд эдийн засаг, худалдааны чөлөөт бүс, томоохон орд газрыг түшиглэн дэлхийн жишигт нийцсэн орчин үеийн хот, тосгодыг бий болгох;</p> <p>-Төвийн болон Улаанбаатарын бүсийн 2015 он хүртэлх хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх;</p>	
2. Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал /БХҮБ/	<p>УИХ-ын 2001 оны 57-р тогтоол /2001 - 2020 он/ https://www.legalinfo.mn/</p>	<p>Төвийн бүсэд: Говь-Сүмбэр, Дархан-Уул, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь, Сэлэнгэ, Төв аймгийг хамааруулж, хөгжлийн тухайн үеийн нөхцөл байдалтай уялдуулан уг хуваарийг уян хатан өөрчилж байна</p>	<p>-Эдийн засгийн бүсүүдэд аж ахуйн дараахь салбарыг нийтлэг байдлаар хөгжүүлнэ: мал аж ахуй, хөнгөн, хүнсний үйлдвэр, ул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэр, барилга, барилгын материалын үйлдвэр, оюуны багтаамж ихтэй үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, аялал жуулчлал, амралт, рашаан сувилал, үйлдвэрлэл, нийгмийн үйлчилгээний дэд бүтцийн салбарууд, зах зээлийн дэд бүтцийн бүрдэл хэсгүүд. ТХҮБ-тай үндсэндээ нийцэж байгаа.</p>
3. Монгол Улсын бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги	<p>УИХ-ын 2003 оны 24-р тогтоол /2010 он хүртэл/ https://www.legalinfo.mn/</p>	<p>Төвийн бүс түүний дотор говийн аймгуудыг эдийн засаг, нийгэм соёлын уялдаа, хоршилтыг хөгжүүлэх зорилт тавьсан боловч хэрэгжиж чадаагүй. Уг баримт бичгийн хэрэгжих хугацаа дууссан</p>	

4. МУ-д эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулах үзэл баримтлал	УИХ-ын 1995 оны 87-р тогтоол https://www.legalinfo.mn/	Дорноговь аймгийн Замын үүдэд эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулах зорилт тусгагдсан	ТХҮБ-д нэр зааж тусгагдаагүй
5. Монгол Улсын газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө	Төсөл /2018 он/ “Газар дэлхий” ХХК	Говийн бүсийн аймгуудын газар зохион байгуулалтын бүтэц, зураглал, бүсчлэлийн асуудлууд тусгагдсан	ТХҮБ, БХҮБ-д нийцүүлэн батлуулж, мөрдүүлэх
6. Эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын судалгааны тайлан, материалууд	ҮХГ /2018 – 2019 он/ http://industry4.nda.gov.mn/	17 салбар, чиглэлээр хийгдсэн тайлан судалгаанд одоо байгаа болон цаашид хэрэгжүүлэх боломжтой төсөл арга хэмжээ байршил болон бүсчлэлээр заагдаж, тусгагдсан.	Цаашид бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг шинэчлэн тодорхойлох үед ТХҮБ, БХҮБ –тай уялдуулах
II. Бүсийн хэмжээний бодлого			
1. Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр	ЗГ-ын 2005 оны 202-р тогтоол /2006 – 2015 он/ https://www.legalinfo.mn/	Говийн 4 аймгийг төвийн бүсийн бусад аймаг, УБ-тай хоршин хөгжүүлэх цогц бодлого арга хэмжээг тодорхойлсон боловч хэрэгжилт, хангалтгүй, 2016 онд хэрэгжих хугацаа нь дууссан	Цаашид үргэлжлүүлэх нь эсэхийг хэрэгжих боломжийг бүсчилсэн болон ТХ-ийн удирдлага зохицуулалттай холбон судалж шийдэх шаардлагатай
2. Улаанбаатар хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол, 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиг хандлага	УИХ-ын 2013 оны 23-р тогтоол /2030 он хүртэл/ https://www.legalinfo.mn/	Уг төлөвлөгөөнд/ IV боть/УБ-ын төвлөрлийг сааруулах асуудлыг Говийн дэд бүстэй холбон бүсчлэл, байршилтын нэгдсэн сүлжээний хүрээнд хэрэгжүүлэх шийдэл тусгагдсан	БХҮБ-ыг шинэчлэх шаардлагатай нийцэж байгаа.
3. Өмнөд говийн дэд бүтцийг хөгжүүлэх хөтөлбөр	ЗГ-ын 2010 оны 151-р тогтоол /2010 – 2015 он/ https://www.legalinfo.mn/	Дэд бүтцийн төслүүдийн байршилт аймаг, салбар нэг бүрээр тусгагдсан. Хэрэгжиж амжаагүй, хөтөлбөрийн хугацаа дууссан	Цаашид Төв ба Говийн дэд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг шинэчлэн тодорхойлох үед аймаг, бүсүүдийн тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөрт уялдуулан тусгах

4. Говийн дэд бүсийн дэд бүтцийн хөгжлийн стратеги	ОУСБХБ/Дэлхийн Банкны тайлан материал. 2010 он /2020 он хүртэл/ Интернет: www.worldbank.org	Хэрэгжүүлэх төсөл арга хэмжээний байршилт, шаардагдах хөрөнгө оруулалтын ойролцоо тооцоо тусгагдсан	Цаашид Төв ба Говийн дэд бүсчилсэн хөгжлийн бодлогыг шинэчлэн тодорхойлох үед ТХҮБ/аймаг бүсүүдийн/, БХҮБ –тай уялдуулан тодотгох
5. “Галбын говь” бичил бүс нутгийн хөгжлийн төлөвийг тодорхойлох газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө	Инженер геодези компани 2007 /2020 он хүртэл/ БХБЯ-ны сайдын тушаал 2008 он https://mcud.gov.mn	Тавантолгой, Оюутолгой Цагаан – суваргын орд газрыг эзэмших асуудлыг уялдаатай шийдэх, тэдгээрт түшиглэн хот суурин байгуулах, говийн аймгуудын нийгэм соёлын цогц хөгжлийг хангах орон зайн төлөвлөлтийн үндсэн шийдэл, зураг, төслүүд хийгдсэн /байршилтаар/	Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулахад бусад баримт бичигтэй уялдуулж, ашиглах
6. Говийн дэд бүсэд Таван толгой, Оюу толгой, Цагаан суваргын уул уурхайн орд газрыг түшиглэсэн бүс нутгийн хөгжлийн стратеги, хот байгуулалтын төлөвлөгөө, зураг төсөл	БХБЯ, “Шинэ хотжилт” ХХК., 2008 он/2007-2015, 2016-2020 он хүртэл https://mcud.gov.mn	Тавантолгой, Оюутолгой Цагаан – суваргын орд газрыг эзэмших асуудлыг уялдаатай шийдэх, тэдгээрт түшиглэн хот суурин байгуулах, говийн аймгуудын нийгэм соёлын цогц хөгжлийг хангах хот байгуулалт, төлөвлөлтийн зураг төслийн шийдлүүд / байршилтаар/	Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулахад бусад баримт бичигтэй уялдуулж, ашиглах
7. Говь хээрийн бүсийн экосистемийг нөхөн сэргээх, хамгаалах шинжлэх ухааны үндэслэл	ШУА-ийн Геоэкологийн хүрээлэнгийн Эрдмийн зөвлөлийн хурлын тогтоол /2003 он/ https://www.eic.mn/DLDbase/upload/2012/tadesertbook/3/20121220_6190_3.pdf	Говийн бүсийн газар нутаг, нөөц, баялгийг цөлжилтөөс хамгаалах иж бүрэн арга хэмжээг нийтэд нь төлөвлөж, заримынх нь байршилтыг зааж тусгасан.	Аймаг, бүсүүдийн тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөрт тусган уялдуулах

8. “Орхон-Говь” Говийн дэд бүсийг усаар хангах ТЭЗҮ-ийн урьдчилсан төсөл: “/Орхон гол дээр урсац тохируулга бүхий ус хуримтлуулах сан байгуулах” ТЭЗҮ-ийн ажлын даалгавар	ПРЕСТИЖ ХХК Хаяг: Соёлын төв өргөө# Утас: 11-313392, 9911-1529, 9911-2972 И-мэйл: ganzorig@prestige.mn , waterprestige@gmail.com .	Төслийн агуулга, арга хэмжээ, хамрах нутаг дэвсгэр, байршилт, байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн урьдчилсан үнэлгээ өгөгдсөн	Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулахад бусад хувилбар болон төслийн баримт бичигтэй уялдуулж, ашиглах
9. “Замын – Үүд” эдийн засгийн чөлөөт бүсийн мастер төлөвлөгөө	ЗГ-ын 2011 оны 187-р тогтоол /2030 он хүртэл/	Олон арга хэмжээ тусгагдсан боловч хэрэгжилт хангалтгүй байгаа.	БНХАУ –ын Эрээнд чөлөөт бүс байгуулсан/20018 онд/-тай уялдуулан асуудлыг бүхэлд нь шинээр авч үзэх
Ш. Аймгуудын хөгжлийн бодлого			
1. Говьсүмбэр аймгийн хөгжлийн цогц бодлого	Аймгийн ИТХ-ын тогтоол /2011 оны №03/, (2010 – 2021 он) http://shiveegovi.gs.gov.mn/12.html	Аймгийн хөгжлийн арга хэмжээ нэр, байршилт заагдаж тусгагдсан. 2011 онд аймгийн ЗДТГ-аас хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ хийсэн мэдээ байгаа	Үндэсний хөгжлийн цогц бодлогын баримт бичиг бүхэлдээ хүчингүй болж, оронд нь ТХҮБ-2030 он гэсэн нэгсэн бодлого улсын хэмжээнд мөрдөгдөж байгаа. Цаашид аймгийн түвшинд ийм баримт бичиг байх эсэхийг шийдэх
2. Говьсүмбэр аймгийн 2017 оны нийгэм, эдийн засгийн байдал	Аймгийн ЗД-ын Статистикийн хэлтэс – 2018 он http://www.govisumber.nso.mn/uploads/users/86/files/IE-2017-taniltsuulga.pdf	Статистикийн энэ эмхэтгэлд хөгжлийн одоогийн түвшний талаар дэлгэрэнгүй тоо мэдээ аймгийн сум бүрээр үнэлгээ, тайлбарын хамт тусгагдсан. 2018 оны мэдээ албан ёсоор гараагүй байна.	Энэ эмхэтгэлд орсон мэдээ судалгааг Өмнөд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт ашиглах боломжтой.
3. Дорноговь аймгийн Аймгийн засаг даргын гйл ажиллагааны “Шинэ Дорноговь -2” Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр	Аймгийн ИТХ-ын тогтоол-2012 /2012-2016 он/ zdtg@dornogovi.gov.mn Dga_zdtg@yahoo.com	Энэ баримт бичгийн хэрэгжих хугацаа дууссан, одоогоор албан ёсны хяналт –шинжилгээ хийгдээгүй байна	Энэ ажлыг үргэлжлүүлэх эсэхийг “ Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн хууль” /ХБТХ/-ийн 4.1.1, 4.1.2 мөн 41.5 дахь заалттай холбон шийдэх/журамлах/

4. Дорноговь аймгийн хөгжлийн Мастер төлөвлөгөө	Аймгийн ИТХТ-ийн тогтоол /2011 оны №26/ (2011 – 2021 он) http://dornogovi.gov.mn/v/20155264	Монголын орон нутгийн хөгжлийн бодлогыг сум суурин, хөдөөгийн асуудалтай холбон нарийвчлан хэрэгжүүлэх арга хэмжээ, байршилтыг заасан туршилтын загвар-ажил болсон.	Ийм мастер өлөвлөгөөг цаашид аймгийн түвшинд хийх нь хэр зохистой, үр дүнтэйг судалж шийдэх/журамлах/
5. Дорноговь аймгийн нийгэм, эдийн засгийн байдал	Аймгийн ЗД-ын Статистикийн хэлтэс – 2018 он http://www.dornogovi.nso.mn/page/231	Статистикийн энэ эмхэтгэлд хөгжлийн одоогийн түвшний талаар дэлгэрэнгүй тоо мэдээ аймгийн сум бүрээр үнэлгээ, тайлбарын хамт тусгагдсан. 2018 оны мэдээ албан ёсоор гараагүй байна	
6. Хөгжлийн бодлого, стратеги төлөвлөгөө	Аймгийн ИТХ-ын тогтоол /2012 он/ (2012 – 2031 он) https://mercy Corps.org.mn/beta/documents/publications/ledplan/2012/DG-Mandalgovi.pdf	Урт хугацаанд хэрэгжүүлэх томоохон төсөл арга хэмжээг байршилт зааж харуулсан байна.	Бүс нутаг, аймгийг хөгжүүлэх стратеги/урт хугацааны/ төлөвлөгөөг ХБТ-ийн хуультай холбон зохистой шийдэх/журамлах/
7. Аймгийн нийгэм, эдийн засгийн байдал	Аймгийн ЗД-ын Статистикийн хэлтэс – 2018 он http://www.dundgovi.nso.mn/page/1263	Статистикийн энэ эмхэтгэлд хөгжлийн одоогийн түвшний талаар дэлгэрэнгүй тоо мэдээ аймгийн сум бүрээр үнэлгээ, тайлбарын хамт тусгагдсан. 2018 оны мэдээ албан ёсоор гараагүй байна	Энэ эмхэтгэлд орсон мэдээ судалгааг Өмнөд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт ашиглах боломжтой.
8. Өмнөговь аймгийг 2016 – 2020 онд хөгжүүлэх аймгийн ЗД-ын үйл ажиллагааны “БИД ХАМТДАА” хөтөлбөр	Аймгийн ИТХ-ын тогтоол /2016 оны №2/2/ (2016 – 2020 он) http://www.omnogovi.gov.mn/v1/15938.shtml-sel=468.htm	Төсөл арга хэмжээний байршилт заагдсан	Энэ баримт бичгийн агуулгыг ХБТ-ийн тухай хуулийн 4.1.5 дахь заалттай холбон цаашид нарийвчлан тодорхойлох

<p>9. Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр – “Байгалийн баялаг – Сайн засаглал – Хөгжсөн Өмнөговь”</p>	<p>Аймгийн ЗДТГ /2009 он/ (2010 – 2020 он) http://www.omnogovi.gov.mn/i/243</p>	<p>Төсөл арга хэмжээний нэр, байршилт сум, суурин, аймгийн дотоод бүсчлэлээр тодорхой заагдсан байна.</p>	<p>ТХҮБ болон БХҮБ-тай нийцэж байгаа. Төсөл, арга хэмжээний хэрэгжих хугацаа, шаардагдах хөрөнгө зардлыг тодотгох шаадлагатай</p>
<p>10. Өмнөговь аймгийн нийгэм, эдийн засгийн байдал</p>	<p>Аймгийн ЗД-ын Статистикийн хэлтэс - 2018 он http://www.umnugovi.nso.mn/page/1321</p>	<p>Статистикийн энэ эмхэтгэлд хөгжлийн одоогийн түвшний талаар дэлгэрэнгүй тоо мэдээ аймгийн сум бүрээр үнэлгээ, тайлбарын хамт тусгагдсан. 2018 оны мэдээ албан ёсоор гараагүй байна</p>	<p>Энэ эмхэтгэлд орсон мэдээ судалгааг Өмнөд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрт ашиглах боломжтой.</p>

4. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

4.1. Бодлого боловсруулах арга загвар, зарчмыг сонгох

Дээр дурдсан хөгжлийн боломж, сорилтоос үүдэлтэй эрсдэлийг урьдчилан харж, тооцохын тулд ГДБ-ийн хөгжлийн бодлогыг аль болох урт хугацаагаар, хэрэгжих бодит боломжид үндэслэсэн хэд хэдэн үе шаттай байхаар боловсруулах нь зүйтэй байна. Энэ үүднээс ГДБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөрийг “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай” Монгол Улсын хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 ба 6.2-т заасны дагуу урт хугацааны, бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын хэлбэрээр боловсруулж, хэрэгжүүлэхээр төлөвлөвөө. Нэрийн хувьд, энд Засаг төрийн түвшинд шийдэгдэх нийт улс орны ач холбогдолтой олон асуудлыг авч үзэх учир “үндэсний” хэмжээний хөтөлбөр болно гэж үзэж байна. Бодлогын хугацааг 2020 - 2040 оноор авч, түүнд хөгжлийн чиг баримтлал, хэрэгжүүлэх бодлогын үндэслэл хоёрыг хоюуланг нь тусгахыг санал болгож байна.

Урт хугацааны энэ бодлогыг аль болох үр дүнд суурилсан төр, иргэний нийгмийн бүх талууд оролцсон хамтын менежментийн цогц арга механизмаар дэмжин хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байгаа бөгөөд үзэл баримтлал, бодлогын үндэслэл, төлөвлөлт, төсөвлөлт, хэрэгжилт, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний үйл ажиллагаа гэсэн дээрх хуульд заасан харилцан уялдаатай, нэгдмэл зорилго, зорилтод чиглүүлсэн байна. Үр дүнд суурилсан ийм хамтын менежментийг хэрэгжүүлснээр Монгол улсын урт хугацааны тогтвортой, тэнцвэрт хөгжлийг хангахад ГДБ-ийн байгалийн баялгийг асар их өртөг зардал/ магадгүй зарим салбарт алдагдал, хохирол хүлээх/-аар ашигласнаар оруулах үнэ цэнийг нөхөж болох юм гэж төсөөлж байна. Үүний тулд, бодлого боловсруулах үйл явцыг олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн “Бодлогын мөчлөг” гэсэн загварт суурилах нь зүйтэй байна.

Энэхүү загвар ёсоор ГДБ-ийн баялгийг эрчимтэй эзэмшихэд тулгарч байгаа байгаль орчны, нийгмийн болон эдийн засгийн өсөлтийн томоохон сорилтуудыг даван туулж, тогтвортой хөгжлийн суурь нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд, **нэгдүгээрт**, хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хуулийг үндэслэн улс үндэсний, бүсийн, салбар яам, аймаг орон нутаг, ААНБ-ын бүх түвшинд, энэ хөтөлбөрийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, зохион байгуулах нэгдсэн стандартыг баримтлах, **хоёрдугаарт**, үндэсний хөтөлбөрт урт хугацааны чиг баримтлал, бодлогын тэргүүлэх чиглэлийг голлон тодорхойлж, цаашид тулгарч байгаа гол сорилтуудыг даван туулах арга зам чиглэл, үе шат, зохицуулалтын арга хэмжээнүүдийг тусгаж, үндэсний аюулгүй байдал, гадаад бодлогын үзэл баримтлал, Засгийн газрын дунд, богино хугацааны бодлого, компани, аж ахуйн нэгж байгууллагын зорилтот түвшин, бизнес санхүүгийн болон байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөнд тусган хэрэгжүүлэх, **гуравдугаарт**, энэ хөтөлбөрийг бүх түвшинд, бүх талуудын оролцоотой боловсруулах шинжлэх ухаан арга зүйн үндэслэл, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, зохицуулалт, хяналт шинжилгээний нэгдмэл зохистой бүтэц бий болгох замаар энэхүү хөтөлбөрийг бодитой хэрэгжүүлж, цаг тухайд нь шаардлагатай өөрчлөлт оруулж байх нөхцөлийг бүрдүүлэх, **дөрөвдүгээрт**, улс төрийн сонгуулийн үр дүнд төрийн удирдлага солигдох үйл явцаас үл хамааран бодлого үргэлжлэн хэрэгжих хууль эрх, ёс зүйн орчинг бүрдүүлэх, **тавдугаарт**, үндэсний хөтөлбөрт, нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны бүх асуудал, биелэгдэх, биелэгдэхгүй бүх зорилтыг хамруулан иж бүрэн төлөвлөх биш, харин тухайн цаг хугацаанд хэрэгжих бодит зорилт, гол зангилаа, түлхүүр асуудал / эдийн засгийн өсөлт туйлууд, нийгмийн үйлчилгээний таталцлын гол бүс нутаг/, бүс дундын, салбар хоорондын нийтлэг ач холбогдолтой тэргүүлэх, цогц чиглэлийн төсөл арга хэмжээг сонгон, тэдгээрийн хүрэх боломжтой **үр дүнгээр** төлөвлөх /индикатив төлөвлөлт/ зэрэгт анхаарч байна.

Дээр дурдсанаас үндэслэн, ГДБ-ийг хөгжүүлэх бодлогыг тодорхойлж, хэрэгжүүлэхэд дараах зарчмыг сонгох шаардлагатай гэж үзсэн. Үүнд:

- 1.) үндэсний аюулгүй байдалд харшлахгүй, иргэний нийгмийн нийтлэг эрх ашигт нийцсэн байх;
- 2.) байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэхгүй, түүнийг нөхөн сэргээх шаардлагад нийцсэн байх;
- 3.) эдийн засгийн өсөлт, бүтцийн зохистой өөрчлөлт тогтвортой хөгжлийн тэнцлийг хангасан байх;
- 4.) төр - хувийн хэвшлийн түншлэлийн харилцаа, дотоод, гадаадын бизнес эрхлэгчид, хөрөнгө оруулагчдын хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, тэдгээрийн нөөц боломж, санаачилгыг бүрэн зохистой ашигласан байх;
- 5.) төр, Засгийн газар, аймаг орон нутаг, компани, ААНБ –ын харилцан сонирхол, хамтын ажиллагааг уялдуулсан байх;
- 6.) төсөл, арга хэмжээ нь судалгаа, шинжилгээнд үндэслэсэн байх, цаг тухай, үе шат бүрд нь уян хатан өөрчлөлт, зохицуулалт хийх боломжтой байх;
- 7.) Иргэд, ТББ-ын оролцоог хангасан байх, хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ, тэдгээрийн үр дүнг олон нийтэд ил тод, нээлттэй мэдээлсэн байх;
- 8.) тодорхой нэг салбар, үйл ажиллагааны алдагдсан боломжийг өөр салбарын илүүц үр ашигаар нөхөж, нийгмийн эцсийн үр өгөөжийг давуу байлгах.

Энэ бүх шаардлага, зарчмыг хэрэгжүүлэхдээ бусад улс оронд нийтлэгээр баримталж байгаа бүсчилсэн хөгжлийн төлөвлөлтийн онцлог хандлагыг харгалзаж байна. Энэ нь аймаг, сумын Засаг даргад хуулиар олгогдсон орон нутгийн хөгжлийн асуудлыг давхардуулахгүйгээр бүс нутаг хоорондын, салбар хоорондын, улс үндэсний ач холбогдолтой нийтлэг асуудлыг сонгон тодорхойлж, шийдвэрлэх цаг хугацаа, арга зам, боломжийг төсөөлж төлөвлөх явдал гэж үзсэн болно.

Алсын хараа, стратегийн зорилгыг тодорхойлох:

Төвийн бүсийн Говийн хэсгийг бие даасан дэд бүсийн хэмжээнд эрчимтэй хөгжүүлэх урт хугацааны бодлого нь энэ нутгийн тээвэр – газарзүйн тохиромжтой байрлал, эхний ээлжинд Өмнөговь аймгийн Тавантолгойн нүүрс, Оюутолгойн зэсийн байгалийн баялгийг зах зээлд ашиглаж буй дотоод, гадаадын аж ахуйн нэгж, байгууллагын хамтын үйл ажиллагааны нааштай ололт, туршлагыг бусад аймаг, орон нутагт цаашид шатлан өргөжүүлж, үр өгөөжийг нь нэмэгдүүлэх замаар нийт улс орны эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой хөгжил, экологийн тэнцлийг хангахад бодитой хувь нэмэр оруулж, хүчтэй түлхэц үзүүлэх давшингүй үзэл баримтлалд үндэслэгдэж байна.

ГДБ -ийг 2040 он гэхэд, тогтвортой өсөлт, үр ашиг өгдөг, байгаль орчиндоо нэн зохицсон, эдийн засгийн уян хатан бүтэцтэй, амьдрах орчны хувьд хүн ам олноор шилжин суурьших сонирхолыг татсан, орчин үеийн өндөр технологи, бүтээмж өндөртэй, мэдлэг, мэдээлэл, нийгэм, соёлын үйлчилгээний тэргүүний арга туршлага нэвтэрсэн Монголын хөгжийн нэг жишиг бүс нутаг болгон хөгжүүлэх Алсын харааг барьж байна. Байгаль, нийгмийн хамтын менежментийн хэрэгжүүлэх үндсэн дээр Монголын говь хээрийн геологи газарзүйн нэн өвөрмөц тогтоц, био уур амьсгалын тааламжтай нөхцөлийг зүй зохистой ашиглаж, хүн ам нутагшин амьдрах, загвар бүс нутаг болгон хөгжүүлэх ирээдүйн зураглалыг төсөөлж байна.

Энэхүү үзэл баримтлалын хүрээнд, ГДБ-ийг 2030 он хүртэлх хугацаанд хөгжүүлэх стратегийн зорилго нь эдийн засгийн талаас энэ нутагт байгаа ашигт малтмалын арвин нөөц, мал аж ахуйн түүхий эдийг аль болох бүрэн, үр өгөөжтэй ашигладаг олборлох, боловсруулах аж үйлдвэрийн цогцолбор байгуулах үйлдвэрлэлийн болон зах зээлийн үндэс суурийг тавихаар төсөөлж байна. Нийгмийн талаасаа, энэ зорилго нь хүн ам тав тухтай суурьшин амьдрах хот, хөдөөгийн суурины харилцан уялдсан тогтолцоог бүрдүүлэх зам тээвэр, мэдээлэл, инженерийн дэд бүтэц, нийгэм соёлын болон аялал жуулчлалын орчин үеийн үйлчилгээг хөгжүүлэхэд чиглэгдэнэ. Хүрээлэн буй орчны хүрээнд говийн бүс нутгийн газарзүйн

өвөрмөц тогтоц, байгаль уур амьсгалын тааламжтай нөхцөлийг үр өгөөжтэй ашиглахын хамт, хөгжлийн үе шат бүрд хүмүүсийн аливаа үйл ажиллагааг экосистемийн бүрдэл хэсгүүд, биологийн төрөл зүйлийн харилцан шалтгаалсан тэнцлийг алдагдуулахгүй байлгахаар зохион байгуулах чадвартай “ашиглалт - хамгаалалт – нөхөн сэргээлтийн нэгдсэн менежмент” -ийг бүрдүүлэхийг зорих ёстой.

4.2. Хөтөлбөрийн хүрээнд авч үзэх боломжтой хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүд

ГДБ-ийг 2025 он хүртэлх хугацаанд, одоо байгаа эрдсийн томоохон баялгийг ашиглаж, экспортыг нэмэгдүүлэх эрх зүй, дэд бүтцийн орчинг сайжруулах, 2025 оноос цааш тэдгээрийг гүнзгийрүүлэн боловсруулж, өндөр өртөг бүхий бүтээгдэхүүн гаргах бүх үйл ажиллагаанд дэвшилтэт техник технологи, бүтээмж нэвтрүүлэх, шинэ бүтээгдэхүүн гаргах зураг төсөв, зохиомж боловсруулах, мэргэшсэн залуу ажиллах хүчийг сургах, дадлагажуулах улс орны өөрчлөн байгуулалтын эдийн засгийн гол орон зай байхаар төсөөлж байгаа юм.

Үүнтэй уялдан байгаль ашиглалт, хамгаалалтын голлох үйл ажиллагаанд Оюутолгой, Тавантолгойн бүтээн байгуулалтад нэвтрүүлж эхлээд байгаа шинэтгэлийг гүнзгийрүүлж, цаашид бусад газар шатлан хэрэгжүүлэх явдлыг дэд бүсийн хөгжлийн зорилгыг хангах арга гэж үзэж, энэ хүрээнд дараах асуудлыг тэргүүлэх чиглэл болгон дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Эдийн засгийн эрчим хүч багтаамж, үр ашгийг дээшлүүлэх, Төвийн бүсийн эдийн засаг, хүн амын хямд, аюулгүй эрчим хүчээр тасралтгүй хангах. Нар, салхины эрчим хүчийг зохистой ашиглах дэвшилтэт арга технологийг боловсруулж, нэвтрүүлэх; Бүсийн эдийн засгийн түлш – эрчим хүчний үр ашиг, багтаамжийг дээшлүүлэх нь нэг талаас хөдөлмөрийн бүтээмж, хөрөнгө оруулалтын үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, нөгөө талаас нийт бүс нутгийн хүн амын амьдралын чанарыг хангах, эрчим хүчийг экспортлох боломжийг өргөжүүлэхэд чиглэгдэх ёстой.
2. Байгалийн эрдсийн баялгийг орчинд халгүй, үр өгөөжтэй олборлох, улмаар гүн боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж, экспортлох хэмжээг нэмэгдүүлэх. Эрдэс баялгийг байгальд хал багатай олборлож, боловсруулах, доройтсон орчныг нөхөн сэргээж, экологийн тэнцлийг хангах дэвшилтэт технологи, байгаль хамгаалал- нийгмийн хөгжлийн хамтын менежментийн тэргүүний арга туршлага нэвтрүүлэх. Үүний зэрэгцээ бүс нутгийн бүтээн байгуулалтад шаардлагатай барилгын материалын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, ялангуяа, хот, хөдөөгийн суурингийн оршин суугчдыг орон сууцаар хангах асуудлыг шийдвэрлэхэд онцлон анхаарна. Олборлох боловсруулах аж үйлдвэрийн цогцолборыг шинэтгэн хөгжүүлэх нь мөн эрдсийн хам болон бусад дагалдах баялгийг иж бүрэн ашиглахад чиглэгдэх ёстой.
3. Бүс нутгийн хүн амын хүнсний аюулгүй байдал, чанарыг хангах. Мах, сүүний хэрэгцээг дэд бүсийнхээ дотоод үйлдвэрлэлээр, гурил, хүнсний ногоог Төвийн бүсийн хойт хэсгийн нийлүүлэлтээр голлон хангах бодлого баримталж байна. Амт чанар сайтай хонь, ямааны мах, нарийн ноос, ноолууран бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх чиглэлээр хот, хөдөөг холбосон түүхий эд бэлтгэл, анхан шатны боловсруулалтын орон зайн дамжлага бүхий агро – үйлдвэрлэлийн мөчлөгүүдийг аймаг орон нутагт байгуулж, тэдгээрийг хооронд нь болон Улаанбаатарт байгаа төрөлжсөн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, нийлүүлдэг томоохон компанитай хоршсон бүс нутгийн нэгдсэн зах зээлийн системийг бэхжүүлэхээр төсөөлж байна. Шинэчилсэн (инноваци) технологийг шатлан нэвтрүүлэх замаар агро үйлдвэрлэлийн цогцолбор бүрт хөдөлмөрийн бүтээмжийг дээшлүүлж, байгаль, цаг агаарын нөхцлөөс шалтгаалсан эрсдлийг бууруулах зорилт тавьж байна. Үүний ачаар хөдөөгийн хүн амын амьдралын түвшин тогтвортой дээшилж, өргөн хэмжээний

барааны үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт ажлын байрууд олноор бий болох боломжтой гэж үзсэн болно.

4. ГДБ-ийг Төвийн бүсийн бизнесийн, шинжлэх ухаан – технологи, шинжлэх ухаан – боловсролын, экологи – соёлын томоохон төвийн хэмжээнд хөгжүүлж, 2030 оноос цааш Монгол Улсын эдийн засгийг Ази – Номхон далайн бүс нутгийн орнуудтай хоршиж холбосон түшиц газар болгон хувиргах боломжтой. Энэ бүс нутгийн Ази – Европыг холбосон Монгол Улсын улс хоорондын худалдаа, зам тээврийн гол тэнхлэгт таталцсан гео – улс төр, гео эдийн засгийн тохиромжтой байрлалыг ашиглан улс хооронд дамжин өнгөрөх ачаа, зорчигч тээврийн урсгалыг нэмэгдүүлж, олон улсын байгууллага, сонирхогч улс оронтой хамтран шинжлэх ухаан, соёл боловсрол, аялал жуулчлал, байгалийн шинжлэл, судлалыг хөгжүүлэх, ялангуяа, дэлхийн хуурай газрыг цөлжилт, элсний нүүдлээс хамгаалах олон улсын туршилтын төвийн статустай болгох зорилт дэвшүүлж байгаа юм. Мэдлэг, оюун, үйлдвэрлэл – үйлчилгээний шинэтгэл нь амьдралын материаллаг орчныг төдийгүй, нийгэм – соёл, сэтгэлгээний хүрээг мэдэгдэхүйц өөрчлөх болно. Энэ бүс нутагт нүүдэлчдийн уламжилж ирсэн түүх соёл, дүр төрхийг суурин иргэншлийн ололттой хослуулан өөрчилж, монголын говь, хээрийн бүсийн нийтлэг ач холбогдолтой, Ази, Европын орнуудын сонирхлыг татсан экологи – соёлын төслүүдийг хэрэгжүүлж, хүн ам амьдран суурьших, амарч, аялан зорчих ая тухтай орчныг бүрдүүлэхээр төсөөлж байна.

Говийн дэд бүсэд хамрагдаж байгаа нутаг дэвсгэр нь экологи – ландшафтын ойролцоо хэв шинжтэй ч аймаг, сумд нь хөгжлийн түвшнээр ихээхэн ялгаатай. Өмнөговь аймаг харьцангуй илүү хөгжсөн бол Дорноговь дунд зэрэглэлийн, Дундговь, Говьсүмбэр аймаг хөгжлийн олонх үзүүлэлтээр бусдаас доогуур байх жишээтэй. Иймд, зорилтот хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхдээ, аж ахуйн төрөлжилт, хөгжлийн чиглэлийг нь хөдөө орон нутгийг өөртөө таталцуулах чадвартай дотоод бүсүүдийг тогтоон ялгаатай авч үзэж байна. Гэхдээ засаг захиргаа- нутаг дэвсгэрийн нэгжүүдийн бие даасан байдлыг цаашид хадгалж, гол нь эдийн засгийн хувьд төрөлжиж хоршсон нэгдмэл цогц бүс нутгийг бүрдүүлэхийг зорих учраас дотоод бүсүүдийн эдийн засаг - газарзүйн зааг ялгааг хатуу тогтооход бус, харин тэдгээрийн хоорондын харилцан нэгнээсээ хамаарсан уялдаа холбоог нь хөгжүүлэхэд онцлон анхаарсан болно.

Хөгжлийн таталцлын нэгдэх бүсэд Сайншанд руу татагдсан хойт талаасаа Говь сүмбэр аймаг бүхэлдээ, урагшаа Замын – үүд хүртэлх улс хоорондын тээвэр –худалдааны гол тэнхлэгийг хамарсан өргөн зурвас нутгийг оруулна. Энэ бүс нь байгалийн эрдсийн баялаг, мал аж ахуйн түүхий эдийг боловсруулж, аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх чиглэлээр төрөлжих болно. Ажиллах хүч, үйлдвэрлэл, үйлчлэгээ, дэд бүтцийн гол чадавх одоогоор Сайншанд, Чойр, Замын – Үүд орчимд төвлөрч байна. Шивээ-говийн нүүрс, Айраг, хажуу –улааны хайлуур жонш ны, Өргөн, Даланжаргалан, Цагаан суварга (Мандах сум)-ын барилгын материал (цемент, шохойн чулуу), зэс молибден, Алтанширээ сумын газрын тосны ордыг ашиглаж тус улсын дотоодын болон экспортын хэрэгцээг хангах чадвартай үйлдвэрлэл – технологийн томоохон баазыг шинэчлэх буюу шинээр бүрдүүлэх болно. Гол хүч чармайлтыг мэргэшилтэй ажиллах хүчийг бэлтгэн сургах, дотоод, гадаадын компанийн хамтын ажиллагаа, хөрөнгө оруулалтыг төвлөрүүлж, инновацийн болон зах зээлийн дэд бүтцийг бүрдүүлэхэд чиглүүлнэ. Мөн шинжлэх ухаан – үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хоршилт холбоог хангах, үүнтэй уялдан Сайншандад аж үйлдвэрийн паркийг кластерийн зохион байгуулалтаар барьж байгуулан дээр дурдсан үйлдвэрүүдийг холбосон мэдлэг, мэдээллийн байнгын үйлчилгээ үзүүлэх хэрэгтэй байна. Шинжлэх ухаан – үйлдвэрлэл – сургалтын энэхүү дэд бүтцийг бүрдүүлэхэд Төвийн бүсийн бусад хэсэг, ялангуяа Улаанбаатарт бий болсон их, дээд сургууль, эрдэм шинжилгээ – туршилтын байгууллагуудын чадавхийг хоршин ашиглахаар төлөвлөж байна. Энэ арга хэмжээг 2019 оноос эхлэн ойрын хугацаанд хэрэгжүүлж эхлэх ба 2025 оноос энд ГДБ-ийн хэмжээнд үйлчлэх инновацийн кластерийг байгуулах зорилт тавьж байна. Үүний зэрэгцээ мал аж ахуйн түүхий эдийг боловсруулах дэд бүсийн хэмжээний дэвшилтэт технологи, шинэ бүтээмж нэвтрүүлсэн агро – үйлдвэрлэлийн цогцолбор байгуулж, мах

махан болон сүү сүүн бүтээгдэхүүний дотоодын хэрэгцээг хангаж, гадаад оронд экспортлох боломжийг бүрдүүлнэ. Мөн Дорноговь, Замын – Үүдийн тээврийн гол тэнхлэгт дэд бүсийн байгаль, түүх, соёлын нөөц бүхий газар нутгийг таталцуулан улс хоорондын аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх менежментийг сайжруулна.

Бүсийн Өмнөт хэсэгт, Замын – Үүдэд бий болсон улс хоорондын дэд бүтцэд түшиглэн өлөөт бүс, хил гаалийн үйл ажиллагааг үр ашигтай, хослон хөгжүүлсэн тээвэр – логистикийн болон орон сууц – нийгэм хангамж, худалдаа – үйлчилгээ, мэдээлэл – соёлын орчин үеийн технологи бүхий төвүүд, дотоод, гадаад зах зээлийг зохистой холбосон, БНХАУ-ын Эрээн хоттой хоршсон хот байгуулах арга хэмжээг үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Тэргүүлэн хөгжүүлэх энэ бүсийн хөгжлийн цөм нь Замын – Үүдийн аялал жуулчлал – үйлчилгээний чөлөөт бүс байх болно.

Тэргүүлэн хөгжүүлэх хоёр дахь таталцлын бүс нь Оюутолгойн зэс молибдены, Тавантолгойн нүүрсний томоохон ордуудад түшиглэсэн Өмнөговийн аж үйлдвэрийн бүс нутаг юм. Энэ бүс нутгийн ашигт малтмал, түүний дотор нүүрсний уурхайнуудыг кластерийн зохион байгуулалтаар аж үйлдвэрийн цогцолбор үүсгэн нэгдсэн менежментээр, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний нэгдсэн дэд бүтцийн хүрээнд олборлолт – баяжуулалт – боловсруулалтын байгаль орчинд ээлтэй дэвшилтэт арга технологиор ашигласнаар, экологийн орчныг сайжруулаад зогсохгүй, Монгол Улс, Төвийн бүсийн тогтвортой хөгжлийг хангахад бодитой түлхэц болно.

Энэ бүсийн аж ахуйн төрөлжилтийн гол чиглэл нь инновацийн технологийн хамгийн боломжтой түвшинд эрдсийн баялгийг иж бүрэн боловсруулж, нэмүү өртөг шингэсэн экспортын бүтээгдэхүүн гаргах явдал юм. Өмнөговийн аж үйлдвэрийн бүсийг үүсгэснээр ӨГБД, улмаар Төвийн бүсийн хойт, төв хэсгийг бүхэлд нь хамарсан иж бүрэн хоршилт бий болох боломжтой болно. Үүнд, Чойр – Сайншанд – Цагаан суварга – Тавантолгойн төмөр зам, Хятадын хил гарцтай холбогдсон салаа төмөр замууд, Тавантолгой – Тэвшийн говь (Дундговь)-ийн ЦД, өндөр хүчдэлийн шугам, ТЭЗ-ийн урьдчилсан үндэслэлээр харьцангуй ирээдүйтэй, найдвартай гэж үнэлэгдсэн ТЭЗ-ийн урьдчилсан үндэслэлээр харьцангуй ирээдүйтэй, найдвартай гэж үнэлэгдсэн говийн бүсийн усны хэрэгцээг хэрхэн хангах “Орхон говь” төслийг хэрэгжүүлэх юм.

ГДБ-ийг Төвийн бүс, түүний дотор хийслэл Улаанбаатартай холбож, бүс нутгийн харилцан шалтгаалцсан, нэдмэл цогц хөгжлийг хангах гуравдахь таталцлын бүс нутгийг дэд бүсийн хувьд харьцангуй голдоч байрлалтай Дундговь аймгийн Мандалговиор тогтоох боломжтой, ирээдүйтэй гэж үзсэн болно. Хэдийгээр энэ бүс нутаг одоогоор хөгжлийн түвшнээр харьцангуй доогуур байгаа ч ойрын үед хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай бүс дамнасан олон төсөл арга хэмжээний уулзвар болж байгааг харгалзан үзсэн болно. Үүнд, Могуль Энержи ХХК Тэвшийн говийн нүүрсний орд/ Сайнцагаан сум/ - од түшиглэн барьж эхлээд байгаа 600 Мгв.-ынхүч чадалтай бүсийн цахилгаан станцын төсөл, Тавантолгой – Тэвшийн говийн ЦД, өндөр хүчдэлийн шугам, Говийг усаар хангах Орхон голоос Тавантолгой, Оюутолгой руу татах 740 км урттай шугаман хоолойг Мандалговь руу салаалуулан тавих ойр дөт байрлалын боломж, сайн чанарын мах, айраг бэлтгэж ирсэн хүн амын дадлага, нүүдэлчдийн урлаг, соёлын өвийг хадгалж ирсэн зэрэг ололтод тулгуурлан дотоод, гадаадын аялал жуулчлалын төв байгуулах зорилт тавьж байна.

Цаашид Төвийн бүсийн болон энэ дэд бүсийн дээр дурдсан таталцлын хүрээ, чиглэлийн эрчмийг харгалзан, хүн амын нутагшлын төсөл, хот байгуулалтын нарийвчилсан үнэлгээний үндсэн дээр Таван толгой – Цогтцэций, эсвэл Мандалговь, түүний орчмын бүс нутагт ГДБ-ийн тулгуур төвийг байгуулах боломжийг одооноос харьцуулан судалж тогтоохыг энэхүү баримт бичигт хот байгуулалт, орон зайн төлөвлөлтийн гол хувилбар байж болох юм гэж үзсэн болно.

4.3. Хөтөлбөрийн бүтэц, хэрэгжүүлэх үе шат, арга хэмжээг тодорхойлох нь

“ГДБ –ийг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийн ерөнхий бүтцийг дор дурдсанаар зураглаж байна. Үүнд:

- I. БҮЛЭГ. ГДБ-ийн үндэсний хөтөлбөрийн үзэл баримтлал;
- II. БҮЛЭГ. ГДБ-ийг хөгжүүлэх бодлогын үндэслэл /бодлогын зорилго, зорилтууд, хүрэх үр дүн г.м./;
- III. ГДБ-ийг хөгжүүлэх тэргүүлэх чиглэл;
- IV. Хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг хэрэгжүүлэх томоохон төсөл арга хэмжээнүүд /улс, бүсийн, аймаг, салбар хоорондын ач холбогдолтой/;
- V. Үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх удирдлага зохицуулалт, зохион байгуулалт;
- VI. Хавралт хүснэгт тооцоо, зураглал;

Үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг цаг хугацааны хувьд доорх гурван үе шатаар авч үзнэ:

Нэг дэх нь: 2020 - 2025 онд уул уурхайн орд газруудыг ашиглах төслүүдийн бүтээн байгуулалт, үйлдвэрлэлийн болон инженерийн суурь дэд бүтцийг байгуулах ажлыг хот байгуулалтын оновчтой бодлоготой уялдуулан хийж, хүн амын төвлөрөл илүү суурин руу хөдөөгийн хүн амд нийгмийн үйлчилгээг хүргэх, эрэлт ихтэй бүтээгдэхүүнийг дотоод, гадаад зах зээлд үр өгөөжтэй хангахад чиглэгдсэн цогц арга хэмжээ авна.

Хоёр дахь нь: 2026 - 2030 онд уул уурхайн боловсруулах аж үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхэд онцлон анхаарч, хөдөө аж ахуй, хөнгөн, хүнсний бусад салбарт боломжит бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх, нийгэм, соёл, аялал жуулчлалын үйлчилгээний чадавхи сайжруулж, байгаль орчныг нөхөн сэргээх, хамгаалахад бодитой ахиц өөрчлөлт гаргана.

Гурав дахь нь: 2030 оноос хойшхи хугацаанд, эрдэс баялгийн үйлдвэрлэлийг байгаль орчинд ээлтэй, өндөр өртөг бүхий бүтээгдэхүүн гаргах чиглэлээр улс орны эдийн засгийн бүтцэд өөрчлөлт хийж, хүнийг хөгжүүлж, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх дэс дараалсан арга хэмжээ авна. Үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээг дээр төлөвлөсөн тэргүүлэх чиглэлийн төслүүд болон тогтвортой хөгжлийн салбаруудаар хэрэгжих бодит боломж, нөхцөл /мэргэшсэн хүн хүч, хөрөнгө санхүү, техник, технологи г.м./-тэй нь холбон гаргана. Ингэхдээ, тухайн шатанд, аймаг, бүс хоорондын, салбар дундын чанартай, эн тэрүүнд үр ашгаа өгөх төсөл арга хэмжээнд анхаарч, нэг төсөл үр дүнтэй хэрэгжээний дараачийн төслийг үндэслэлтэй төлөвлөх дэс дарааллыг баримтална.

4.4. Хөтөлбөрийн удирдлага, зохион байгуулалт

Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг “Говийн дэд бүсийг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг удирдан зохицуулах” үүрэг бүхий Засгийн газрын Ажлын хэсэг хариуцан ажиллана. Ажлын хэсгийг оролцогч талуудын хоорондын Гэрээ хэлэлцээрээр байгуулж, түүний ажиллах журмыг Монгол улсын тусгай хууль тогтоомжоор зохицуулна. Ажлын хэсгийг Монгол Улсын Тэргүүн Шадар сайд ахалж, орлогч даргаар нь Үндэсний хөгжлийн газрын дарга, бүрэлдэхүүнд нь Сангийн, Зам, тээврийн, Барилга, хот байгуулалтын, Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн, Эрчим хүчний, Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн, Гадаад харилцааны, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн, Эрүүл мэндийн, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд, Говьсүмбэр, Дорноговь, Өмнөговь, Дундговь аймгийн Засаг дарга нар, МХАУТанхим, Монголын мэргэжлийн холбоодын нэгдсэн зөвлөлийн гишүүд, мөн Оюутолгой, Эрдэнэс Тавантолгой болон бусад компаниудын удирдлагууд, дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын төлөөллүүд байна.

Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн явц, үр дүнд хяналт, шинжилгээ хийх, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг хянаж сайжруулах, баталгаажуулахыг Ажлын хэсэг, Үндэсний хөгжлийн газар хариуцан ажиллана.

Олон нийтэд хөтөлбөрийн ач холбогдлыг сурталчлах, санал солилцох уулзалт, хөрөнгө оруулагчдын зөвлөгөөнийг жил бүр, шаардлагатай бол аль нэг талын саналаар зохион байгуулах ба уг зөвлөлгөөнийг Ажлын хэсэг, Үндэсний хөгжлийн газар, Говьсүмбэр, Дорноговь, Өмнөговь, Дундговь аймгийн ЗДТГ, төслийн нэгжүүд хамтран зохион байгуулна.

4.5. Хөтөлбөрийн санхүүжилт

Хөтөлбөрийн санхүүжилт дараах эх үүсвэрээс бүрдэнэ:

- Улсын болон орон нутгийн төсөв;
- Гадаад, дотоодын аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдийн хөрөнгө оруулалт;
- Банкны зээл;
- Гадаад орон, олон улсын байгууллагын хөнгөлөлттэй зээл;
- Гадаад орон, олон улсын байгууллагын буцалтгүй тусламж;
- Хөрөнгийн бирж дээр босгосон хөрөнгө;
- Бусад;

Говийн дэд бүсийн дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтад... их наяд орчим төгрөг шаардлагатай гэсэн урьдчилсан тойм тооцоо байгаа бөгөөд, хөрөнгө оруулалтын дийлэнх хувийг төр-хувийн хэвшлийн түншлэлийн зарчмаар хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна

4.6. Хөтөлбөрийн үр дүн, шалгуур үзүүлэлт /2040 оноор баримжаалахад/

Үндэсний хөтөлбөрийн үр дүн:

- А. Өмнөд говьд уул уурхайн олборлох, баяжуулах, боловсруулах аж үйлдвэр, хот, суурин хөгжих үндсэн нөхцөл болох инженерийн суурь дэд бүтэц /цахилгаан станц, цахилгаан дамжуулах шугам, төмөр замын суурь бүтэц, хатуу хучилттай авто зам, усан хангамжийн эх үүсвэр, шугам сүлжээ, мөн мэдлэг, мэдээлэл түгээж ашиглах технологи/ баригдсан байх;
- Б. Эдийн засгийн өсөлтийн хурдац нэмэгдэн, төсвийн орлогын хэмжээ өсөж, үүнтэй уялдан нэг хүнд ногдох ДНБ-ий хэмжээ өссөн байна;
- В. Өндөр өртөг бүхий бүтээгдэхүүнийг экспортлох үндэс тавигдаж, эрдэс түүхий эдийн экспортын эзлэх хувийн жинг аажмаар багасгаснаар улс орны эдийн засгийн бүтцэд чанарын өөрчлөлт гарч, гадаад худалдааны тэнцэл сайжирах;
- Г. Тэргүүлэх бүс нутагт дэвшилтэт техник, тоног төхөөрөмж, инновацийг импортлох, бүтээлчээр ашигласан хэмжээ нэмэгдсэн байх;
- Д. Дэд бүсийн уул уурхайн олборлох, боловсруулах аж үйлдвэрлэлийн салбарын гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадвар нэмэгдэх;
- Е. Хөгжлийн таталцлын гол төв, тэнхлэгүүд хөгжиж, ажлын орлого сайтай байр олноор бий болж, ажилгүйдлийн түвшин аажмаар буурсан байх. Дэд бүс болон Төвийн бүсийн хэмжээнд аймаг, салбар хоорондын уялдаа сайжирч, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний тогтвортой хоршилт холбоо, төрөлжилт хөгжиж эхлэх;
- Ё. Эрдсийн нөөцийг ашигласны орлогоос “Үндэсний баялгийн сан” байгуулж, байгалийн жинхэнэ засаглалыг бүрдүүлэх;
- Ж. Говийн бүсийн байгаль орчин, хүн амд, үйлдвэржилт, хотжилтоос үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл багассан байх;

Үндэсний хөтөлбөрийн шалгуур үзүүлэлт /дээр дурдсан төсөл хэрэгжих 2040 он хүртэлх гол төлөвлөлт, төсөөллийн үе шатаар/.

“А” үндэсний түвшинд:

1. Говийн дэд бүсийн хэрэглэгчдийг цахилгаан эрчим хүчээр хангаж байгаа цахилгаан станц, дэд станц, цахилгаан дамжуулах сүлжээний хүчин чадлын ашиглалт, хэрэглэгчдийн цахилгаан хангамжийн хүртээмж;
2. Шинээр баригдах өргөн төмөр зам, нарийн төмөр замын суурь бүтцийн хэмжээ;
3. Шинээр баригдсан хатуу хучилттай авто замын хэмжээ;
4. Усан хангамжийн эх үүсвэр, нөөцийн төрөл, тоо, хэмжээ;
5. Хот, суурины шинээр баригдсан инженерийн дэд бүтцийн /нийтийн тээвэр, инженерийн хангамжийн эх үүсвэр, шугам сүлжээ, үерийн далан суваг г.м/ төрөл, тоо, хэмжээ;
6. Шинээр баригдсан орон сууцны тоо;
7. Шинээр бий болсон нийгмийн үйлчилгээний төрөл, тоо, хэмжээ;
8. Өмнөд говийн дэд бүтцийг ашиглан үйл ажиллагаа явуулж буй үйлдвэрийн тоо, тэдгээрт ажиллаж байгаа ажиллах хүчний тоо;
9. Дэд бүсийн хэмжээнд, шинээр бий болсон ажлын байрны тоо, мэргэжил дээшлүүлсэн болон урт, богино хугацааны сургалтад хамрагдаж шинэ мэдлэг, мэргэшил эзэмшсэн хүний тоо, үүнээс тухайн аймаг орон нутгийн;
10. Агаар, хөрс, усны бохирдлын хэмжээ буурсан үзүүлэлт;
11. Уул уурхайн бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээ, эдийн засгийн өсөлтийн хурдац, төсвийн орлогын хэмжээ, нэг хүнд ногдох ДНБ-ий хэмжээ, экспорт, импортын хэмжээ бүтэц, гадаад худалдааны тэнцэл зэрэг болно.

“Б” бүсийн түвшинд:

Дээрх үзүүлэлтээс гадна аймаг, бүс нутгийн хоорондын уялдааг харуулах дор дурдсан тоо, чанар /бүлэгчилсэн ба индексчилсэн/-ын үзүүлэлтийг Үндэсний хөгжлийн газрын хэмжээнд тооцож гаргана.

Үүнд:

1. Үйлдвэрлэлийн бөөгнөрлийн коэффициент;
2. Төрөлжилтийн коэффициент;
3. Бүс нутаг хоорондын хоршилтын үзүүлэлтүүд;
4. Бүсийн зах зээлийн солилцооны үзүүлэлтүүд:
 - Түүхий эд, тоног төхөөрөмжийн нийлүүлэлтийн сувгууд (сүлжээ);
 - Бэлэн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, борлуулалтын сувгууд (сүлжээ);
 - Худалдаа, үйлчилгээ, барааны эргэлт (бүсийн дотоодод гаргасан), (бүс ба бусад бүсээс оруулсан, импорт).
5. Хүний хөгжлийн индекс;
6. Ажилгүйдлийн индекс;
7. Ядуурлын индекс;
8. Улсын төсөв, хөрөнгө оруулалтын үзүүлэлтүүд;
9. Хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт (аж ахуйн нэгжээр);
10. Банкны урт хугацааны зээл;
11. Иргэдийн хадгаламж;
12. Хүн амын шилжих хөдөлгөөний үзүүлэлтүүд гэх мэт.

“В” аймгуудын түвшинд:

Улс, бүсийн хөгжилд аймгуудын эзлэх байр суурийг тодорхойлох боломжтой аймгуудын эдийн засаг - статистикийн болон төлөвлөгөөний үндсэн үзүүлэлтийг аймаг, сум, аж ахуйн нэгж бүрээр хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг үе шатуудаар гаргаж, хяналт шинжилгээ - үнэлгээ өгөхөд ашиглана.

5. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ, ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ЗӨВЛӨМЖ

Говийн дэд бүсийг Төвийн бүсийн хөгжлийн бие даасан бүсийн жишгээр хөгжүүлэх санал

Төвийн бүсийн Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь 4 аймгийг Говийн дэд бүс /ГДБ/ -ийн хэмжээнд бие даалган хоршин хөгжүүлэх үндэслэлийг юуны өмнө дор дурдсан гурван шаардлагатай холбож, Засгийн газрын түвшинд боловсруулж байгаа “Эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжил, төвлөрлийг сааруулах бодлого” /ҮХГ/, “ Хүн амын нутагшил, суурьшлын ерөнхий төсөл”/БХБЯ/ болон цаашид тэдгээрийн дагуу аймаг, хотын түвшинд боловсруулах хөгжлийн хөтөлбөр, ерөнхий төлөвлөгөөний ажлуудад тусган хэвшүүлэх. Үүнд:

- 1.) **Үндэсний хэмжээнд**, ГДБ-ийн газар нутагт байгалийн эрдсийн баялаг нөөцийг нь үр өгөөжтэй ашиглан, тус улсын дотоод, гадаад зах зээлийн эрэлт хэрэгцээг зүй зохистой хангаж, эдийн засгийн өсөлт, хуримтлалыг нэмэгдүүлэхэд томоохон үүрэг гүйцэтгэх эрчимтэй хөгжлийн нэг гол талбар, шинэ технологи, орлого сайтай ажлын байранд залуу үе өндөр мэрэгшин бүтээлчээр ажиллах тав тухтай орчин бүрдсэн таталцлын бүс нутаг байгуулах;
- 2.) **Төвийн бүсийн хэмжээнд**, нутаг дэвсгэрийн хойт, төв, өмнөт бүрдэл хэсгүүдийн тогтвортой хөгжлийн дотоод уялдаа, хоршилт холбоог сайжруулах замаар нийслэл Улаанбаатарын хүн ам, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хэт бөөгнөрөл, удирдлагын төвлөрөлийг бүсийн хэмжээнд задалж, уг бүсийн цогц хөгжлийг хангах орон зайн нэгдсэн, оновчтой менежментийг бий болгох;
- 3.) **Орон нутгийн түвшинд**, Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь аймгийн нийгэм соёл, экологийн нэгдмэл байдлыг хангах зорилт тавьж, байгалийн эрдсийн баялаг нөөц, мал аж ахуйн түүхий эдийг эрэмбэ дараатай бүрэн, үр өгөөжтэй ашиглах замаар, эдгээр аймгийг харилцан нэгнээ нөхөн хангах чадвартай, эдийн засаг, нийгмийн бие даасан цогцолбор нутаг болгон хөгжүүлэх. харилцан сонирхол нэгдсэн хамтын ажиллагааны шинэ бүс үүсэх чиг хандлага.

Говийн экосистемийг хамгаалах, хүн амын аж байдлыг дээшлүүлэх зорилгод “байгаль – нийгмийн хамгааллын хамтын менежмент” –ийн арга ухааныг ашиглан төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын харилцан сонирхолыг хангаж чадвал Монголын Өмнөт говьд тогтвортой хөгжлийн урт хугацааны хамтын ажиллагааны үлгэр загвар болох шинэ бүс нутаг бүрэлдэх үндсийг тавих болно.

ГДБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөрийн үндэслэл – бүсчилсэн хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдийн хэрэгжилтийн талаарх ерөнхий дүгнэлт

Бүсчилсэн хөгжлийг дэмжих дээр дурдсан бодлого, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилтийн үр нөлөө муу байгаа нь үндэсний, бүсийн, аймаг, салбарын бүх түвшинд тэдгээрийн хоорондын болон бусад хууль тогтоомжтой холбогдох уялдааг хангаж чадаагүйтэй холбоотой байна. Энд дор дурдсан хоёр хандлага ажиглагдаж байна. Үүнд, нэгд нь, боловсруулалтын шатанд, босоо чиглэлээр үндэсний, бүсийн болон салбарын түвшинд тавьсан макро эдийн засгийн бодлого, зорилт, төлөвлөсөн томоохон арга хэмжээнүүд ямар нэг хэмжээгээр уялдсан байна. Харин тэдгээрийг бүс хоорондын хамтын ажиллагааны хүрээнд хэвтээ чиглэлийн уялдаатай төлөвлөх шаардлага хангагдаж чадаагүй байна.

ГДБ-ийн тухайд жишээлж үзвэл, 2000 оноос хойшхи хугацаанд боловсруулсан Төвийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр, Говийн дэд бүсийн дэд бүтцийн хөгжлийн хөтөлбөр (2011 онд Засгийн газраас баталсан), мөн Дэлхийн банкны дэмжлэгээр хийсэн энэ бүсийн дэд бүсийн хөгжлийн стратеги (2010), тухайн үеийн яам газар (ҮХЯ, БХБЯ г.м)-аас төсвийн хөрөнгөөр мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэсэн олон ажлууд (Галбын говийн хөгжлийн хөтөлбөр, Замын-Үүдийн чөлөөт бүс байгуулах ерөнхий төлөвлөгөө, Говийн бүсийн уул уурхайн ордод түшиглэн хот байгуулах төлөвлөгөө, зураг төсөл г.м. Тайланд хавсаргав.) нь өөр хоорондоо болон аймгуудын хөгжлийн цогц бодлогын баримт бичгүүдэд тусгагдаагүй, цаг хугацаа агуулгын хувьд уялдаагүй болсон байна. Эдгээр ажилд тусгагдсан бүс нутгийг хөгжүүлэх олон арга хэмжээ аймгууд, түүний дотор тус хөтөлбөрт хамруулж буй Өмнөд говийн 4 аймгийн хөгжлийн албан ёсны баримт бичиг болон Засаг даргын үйл ажиллагааны мөрийн хөтөлбөрүүд, аймгуудын эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн үндсэн чиглэлд бүрэн тусгагдаагүй байна.

Хоёр дахь хандлага нь хэрэгжүүлэх шатанд, үндэсний, бүсийн, аймгийн бүх түвшний удирдлага, зохицуулалт, улс, орон нутгийн төсөв, санхүүгийн менежмент, мэдээлэл, хяналт – шинжилгээ, үнэлгээ, тайлагналтын уялдаа холбоо үгүйлэгдэж иржээ. Энэ бүхэн зах зээлийн нөхцөлд тус оронд, бүх түвшинд хөгжлийн бодлогыг төлөвлөж, хэрэгжүүлэх, үр дүнг нь мэдээлж, хариуцдаг эрх зүй, эдийн засаг – санхүүжилт, удирдлага, зохион байгуулалт, мэдээлэл – хяналт шинжилгээний харилцан уялдсан нэгдмэл тогтолцоо бүрдэж ирээгүйтэй холбоотой юм.

Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хууль (2016 он) батлагдан гарснаар бүс нутгийн хөгжлийн бодлогыг үндэсний түвшинд боловсруулж, хэрэгжүүлэх ажлын уялдааг хангах эрх зүйн зохицуулалтын анхдагч үндсийг бүрдүүлж байна. Гэвч энэхүү бодлогыг бүсийн болон аймгийн түвшинд хэрхэн уялдаатай боловсруулж, хэрэгжүүлэх шалгуур үзүүлэлт, хэрхэн санхүүжүүлэх баталгаа, түүнд төр, иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллага, дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчид (компани, пүүс)-ын оролцоог хэрхэн хангах нарийвчилсан журам, шинжлэх ухаан, аргазүй, мэдээллийн баазыг бүрдүүлэх цогц ажил хүлээгдэж байна. Хэрэв эдгээр асуудлыг нэн даруй шийдвэрлэхгүй бол бүсчилсэн хөгжлийн аль ч түвшний бодлого, түүний дотор бидний боловсруулж буй “Говийн дэд бүсийн хөтөлбөр” үр дүнтэй хэрэгжих баталгаа хангагдахгүй байж болохыг анхаарах хэрэгтэй байна.

ГДБ-ийн хөгжлийн үзэл баримтлал, хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх зөвлөмж, саналууд

2030 он хүртэл хөгжүүлэх бодлогын хувилбар (сценари)-ын талаар:

Санал болгож буй бодлогын 3 хувилбар:

- **Инерцийн** буюу энэ бүс нутгийг оруулаад Монголын Төвийн бүсийн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн одоогийн хандлага, Улаанбаатар хотын хэт бөөгнөрөл хэвээр үргэлжлэж хандлага;
- **Эрчим хүч - нүүрсний** (“шинэ үйлдвэржүүлэлтийн хувилбар”), бүс нутгийн хөгжлүүлэх бодлого нүүрс- эрчим хүчний аж үйлдвэр, түүнд шаардлагатай дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтын томоохон төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд голлон чиглэгдэх бөгөөд ингэхдээ 2025 он хүртэл эрдсийн баялгийг олборлож, анхан шатны боловсруулалт хийж, цаашид дахин боловсруулах, эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хүч чадлыг бүрдүүлэх үе шатанд аажмаар шилжиж, шинэтгэл болон дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулалтын боломжуудыг аль болох бүрэн ашиглах;
- **Шинэтгэл (инноваци)-ийн буюу тэнцвэрт хөгжил, хуримтлалын хувилбар.** Энэ бүс нутгийн болон Төвийн бүсийн хүн хүч, байгалийн баялаг, түүний дотор эрчим хүчний нөөц, мал аж ахуйн түүхий эдийн нөөцийг иж бүрэн хоршин ашиглаж, гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадвартай нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, тус улсын экспортын боломжийг өсгөн нэмэгдүүлэх;

Тайлбар: Дээрх 3 хувилбарыг хөгжлийн үе шат бүрээр хослуулан хэрэгжүүлэх:

- 1.) Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх явцад хувилбаруудыг улс орны эдийн засгийн цаашдын өсөлт, хязгаарлагч болон дэмжигч хүчин зүйлтэй холбож, сонгон авах (зонхилох буюу хослуулах);
- 2.) Эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн үндсэн шалгуур, үзүүлэлтийг бодлогын хувилбараас хамааруулан ялгавартай тооцох;
- 3.) Аймгуудын (доороос гаргасан) өөрсдийн санаачилга, тооцоог хувилбаруудтай харьцуулан үзэж сонгох;
- 4.) Аймаг бүр хүрсэн түвшин, чадавхиас хамааруулан дотоод бүсчлэлийг хийж, тэргүүлэн хөгжүүлэх төрөлжсөн бүс нутгуудыг тогтоох зураглах /үзэл баримтлалын төсөлд эдгээр бүсүүдийг Сайншанд, Замын – Үүд, Даланзадгад, Тавантолгой – Оюутолгой, Мандалговь – Говьсүмбэр гэх мэт чиглэлээр авч үзэх/;

ГДБ-ийн 2030 онд хөгжүүлэх бодлогын хүрээнд тусгах тэргүүлэхийг бүрэн төслүүдийн талаар:

- 1.) Төвийн бүстэй холбогдсон эрчим хүчний дэд бүтцийн нэгдмэл систем байгуулах /Тавантолгой – Оюутолгой, Цагаан суварга – Тэвшийн говь, Шивээ овоо г.м/;
- 2.) Алтанширээ дэх газрын тос олборлож, боловсруулах цогцолбор;
- 3.) ХАА-н гол тулгуур бүс нутагт дэд бүсийг хамарсан мал аж ахуйн түүхий эдийг боловсруулах, нэмүү өртгийн зах зээл бий болгох /агро – үйлдвэрлэл – үйлчилгээний цогцолбор буюу агро аж үйлдвэрийн кластер/;
- 4.) Тавантолгой, Тэвшийн говийн нүүрс – эрчим хүчний цогцолор;
- 5.) Оюутолгой, Цагаан суваргын зэс, молибдений олборлох, боловсруулах, тээвэрлэх цогцолбор;
- 6.) цемент, шохойн чулуу үйлдвэрлэх барилгын материалын үйлдвэрлэл, их барилгын цогцолбор;
- 7.) улс хоорондын экологи – соёлын аялал жуулчлалын цогцолбор;
- 8.) хот, хөдөөгийн суурингийн нэгдмэл тогтолцоог хангасан хот байгуулалт, орон зайн төлөвлөлтийн бүс нутгийн иж бүрэн төслүүд;
- 9.) ЖДҮҮ-г том үйлдвэрлэлтэй холбосон дотоодын бизнес эрхлэгч – эздийн нэгдэж, хоршсон зах зээлийг бүрдүүлж эхлэх;
- 10.) “Орхон - говь” ус дамжуулах хоолой байгуулах иж бүрэн төсөл;
- 11.) эдийн засаг, нийгэм – соёлын хүрээнд инновацийн шинэ технологи, өндөр бүтээмж менежмент боловсруулж, нэвтрүүлэх;
- 12.) Нийгэм, соёл, эрүүл мэнд, боловсрол, спортын салбарын үйлчилгээний хүрээ, чанар, хүртээмжийг бүс нутгийн хэмжээнд төр – хувийн хэвшлийн нэгдмэл систем үүсгэн шинэчлэн сайжруулах. Залуу үеийг ажилтай болгох, сургаж, мэргэшүүлэх зорилтот хөтөлбөр хэрэгжүүлэх.

ГДБ-ийг хөгжүүлэх үзэл баримтлал (стратегийн)-ийг хэрэгжүүлэх арга хэрэгсэлийн талаар:

- Монголын улс төр, эдийн засгийн амьдралын хүрээнд нийгмийн өргөн зөвшилцөл, дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчдаас бий болгох харилцан ойлголцол, дэмжлэг;
- Төр, иргэн, орон нутгийн удирдлага, үйлдвэрлэлийн эзэд, шинжлэх ухаан – нийгмийн үйлчилгээний байгууллагын хамтын хүч чармайлт, оролцоо;
- Дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр, иж бүрэн төслүүдийг боловсруулах, газар байршилтыг тогтоох, хэрэгжүүлэх, хяналт – шинжилгээ хийх, хөрөнгө санхүү, төсөл, арга хэмжээг үе шат бүрээр тодотгох үүрэгтэй Төр – хувийн хэвшлийн (бүх талууд оролцсон) зөвлөлдөх, шийдвэр гаргах хороог Засгийн газрын дэргэд байгуулах;

- Үзэл баримтлал (цаашид стратегийн хөтөлбөр)-ыг хэрэгжүүлэх тулд “Өмнөт – Говийн дэд бүс”-ийн зөвлөл гэсэн тусгай статусыг бий болгож, дэд бүсийн зөвлөлд томоохон компанийн удирдлага, аймгуудын Засаг даргын орлогчид, орон нутгийн иргэдийн төлөөллийг оруулах;

- Аливаа томоохон иж бүрэн хөгжүүлэх төсөл, зорилтот хөтөлбөрийг “Дэд бүсийн гэрээ, хэлэлцээр”-ийн үндсэн дээр хэрэгжүүлэхээр болно.

Нийгэм, соёлын хөгжлийн бодлогын талаар:

а/ Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны талаар:

-бүс нутгийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлийг харгалзан их, дээд сургуулийн төрөлжилт, байршлыг оновчтой тогтоож, сургалт-шинжлэх ухаан судлал-мэдээллийн холбоог бэхжүүлэн, сургалтын чанарыг дээшлүүлэх;

- бүс нутгийн болон орон нутгийн төв сууринд ерөнхий боловсролын цогцолбор сургууль, ахлах сургууль, мэргэжлийн болон гүнзгийрүүлсэн сургалттай ерөнхий боловсролын сургуулийн анги дүүргэлт, шатлалыг оновчтой тогтоож, уялдаатай хөгжүүлэх;

-мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төвүүдийг аймаг бүрт байгуулж, орон нутгийн зах зээлийн эрэлт, оюуны чадавхид зохицсон мэргэшилтэй ажиллах хүч бэлтгэх;

-аймгуудын мэргэжлийн урлагийн байгууллагуудын ангилал, байршлыг оновчтой тогтоож, соёлын төвүүдийг сум дунд үйлчлэх зориулалтаар шинэчлэн байгуулах;

- хөгжлийн таталцлын төв сууринд хотод шинжлэх ухаан, мэдээлэл-технологийн төвүүдийг байгуулахыг дэмжихийн хамт, бүс нутгийн нөөц, чадавхийг зах зээлд бүрэн зохистой ашиглах, хүн амын эрүүл мэнд, байгаль орчин, соёл иргэншлийн үнэт зүйлсийг хадгалан хамгаалах, говийн хүн амд суурин амьдралын шинэ үзэл бишрэлийг төрүүлэх чиглэлээр эрдэм судлал, туршилт, мэдээллийн ажлыг өргөжүүлэх.

б/ Эрүүл мэндийн талаар:

-бүсүүдийн хөгжлийн тулгуур төв хотуудын оношилгоо эмчилгээний төвийн тусламж үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлэх, ийм төвүүдийг шинээр байгуулах;

- мал аж ахуй, уул уурхайн үйлдвэрлэл эрхэлдэг алслагдсан орон нутагт/ Өмнөговийн баруун сумдад / эмчилгээ оношилгооны явуулын үйлчилгээ, яаралтай тусламж үзүүлэхэд нисдэг тэрэг ашигладаг болох;

-эмнэлгийн тусламж үйлчилгээнд теле-анагаахын сүлжээний дэвшилтэт хэлбэр нэвтрүүлж, хот, хөдөөгийн хүн амын тусламж үйлчилгээний чадамжийг дээшлүүлэх;

-сумдад "эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хангамжийн сүлжээ байгуулж, эмнэлгийн суурь технологи"-ийг хөгжүүлэх;

-Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагын тусламжаар "Эрүүл хот" хөтөлбөрт ГДБ-ийн зарим аймгийн төв, сум дундын /бүлэг суурингийн / төвүүдийг үе шаттайгаар хамруулж эхлэх.

в/ Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийн талаар:

-хүн ам олноор суурьших хот, суурин/одоо байгаа цаашид байгуулах/-д хүн амыг ядуурлаас сэргийлэх, амьдрах ухаанд суралцуулах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих мэргэжлийн "инкубатор төв"-үүдийг байгуулж, хөдөлмөр, тэтгэвэр, тэтгэмж, даатгалын цогц үйлчилгээ үзүүлэх;

-бүлэг суурингийн төвүүдэд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, ажил эрхлэлтийг дэмжих "нөөцийн төв"-үүдийг байгуулж ажиллуулах;

-сум дундын төвүүд, зарим сумын төвд хөдөлмөр, нийгмийн үйлчилгээний төв байгуулж, хамт олон, гэр бүлийн гишүүдийн харилцан дэмжлэгт түшиглэн ажилгүйдэл, ядуурлаас сэргийлэх орон нутгийн чадавхийг дээшлүүлэх.

г/ Хүн ам уугуул нутагтаа амьдрах хэрэгцээ, бусад газарт чөлөөтэй шилжин суух сонирхол зэргийг харгалзсан нутагшилт, суурьшилтын олон хэв маяг бүхий бүсчилсэн тогтолцоог бүрдүүлж, хэрэгжүүлэх талаар:

- газар эзэмшлийн харилцааг гүнзгийрүүлэх, ус худаг ус хамгаалалт, нөхөн сэргээлтийн/ бэлчээрийн менежментийг сайжруулах, байгаль, цаг уурын гамшигт үзэгдэлтэй тэмцэх ажлыг эрчимжүүлэх замаар хүн ам нийслэл болон бусад аймаг, гадаад орон руушилжиж байгаа зохисгүй үзэгдлийн шалтгаан, үр дагаврыг судалж, сааруулах;
- ГДБ-ийн аймгийн төв, орон нутгийн бүлэг суурингийн татах чадварыг дээшлүүлж, дэд бүтцийн үйлчилгээний дотоод, гадаад сүлжээг сайжруулах арга хэмжээг эрчимжүүлэх замаар хүн ам суурьшин амьдрах өртөг хямд байх нөхцөлийг бүрдүүлж эхлэх;
- аймгуудын хоршилт, төрөлжилтийн чадавхид түшиглэн уул уурхай, амралт сувилал, аялал жуулчлалын бүс, чөлөөт бүс, байгалийн шинжлэл, судлалын болон агро үйлдвэрлэлийн парк байгуулах замаар хөгжлийн таталцлын олон голомтыг үүсгэж, бүсийнхээ хүрээнд хүн ам чөлөөтэй шилжин амьдрах бололцоог өргөжүүлэх.

Хөтөлбөрийн үзэл баримтлалыг удирдлагын түвшинд хэрэгжүүлэх санал, зөвлөмж

Энэхүү үзэл баримтлалыг үндэсний, бүсийн, аймгийн түвшний бодлого, арга хэмжээнд харилцан уялдаатай, тэгэхдээ тус тусын онцлогтой тусгахыг зөвлөмж болгож байна.

I. Үндэсний түвшинд:

1. Говийн дэд бүсийн Монгол Улсын эдийн засгийн өсөлт, экспортын боломжийг нэмэгдүүлэхэд тээвэр – газарзүйн байрлал, байгалийн эрдсийн баялгийн ашиглалт талаасаа онцгой хувь нэмэр оруулах боломжтойг харгалзан “Өмнөд говийн дэд бүсийн хөгжлийн бодлого” (цаашид “ГДБ”)-ыг “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хууль”-ийн 10-р зүйлд заасны дагуу “үндэсний хөтөлбөр”-ийн түвшинд авч үзэж, Засгийн газраар батлуулан, төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын бүх талын оролцоо, харилцан дэмжлэгээр хэрэгжүүлэх;

2. Энэхүү хөтөлбөрийн төслийг Засгийн газарт оруулахын өмнө холбогдох бүх яам газар, мэргэжлийн холбоодод танилцуулж, тэдний санал, зөвлөмжийг тусгаж, тодотгон боловсруулж, ялангуяа хэрэгжих боломжийг нь сайтар хангаж, үндэслэсэн байх;

3. Энэ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр үндэсний эдийн засгийн өсөлт, хуримтлалыг нэмэгдүүлэх ямар бодит боломж гарахыг хөгжлийн үе шатаар төсөөлөн гаргах, мөн Өмнөд бүсийн ашигт малтмалыг эзэмших, байгаль орчныг хамгаалах талаар олон нийтийн дунд гарч буй маргаан, зөрүүтэй ойлголтыг цэгцэлж, нэгдмэл нэг үзэл бодлыг бий болгох ач холбогдолтойг тэмдэглэх;

4. Монгол Улсын Ерөнхий сайдын дэргэд ГДБ-ийн хөгжлийн асуудал хариуцсан төрийн яамд, мэргэжлийн холбоод, аймгуудын Засаг дарга нар оролцсон Ажил төрлийн “Зөвшилцөл зохицуулалтын байнгын хэсэг” байгуулж, улс, бүсийн ач холбогдолтой томоохон төсөл, арга хэмжээг хэрэгжүүлэх салбар дундын уялдааг хангах, хөрөнгө санхүүгийн шаардлагатай нөөцийг бүрдүүлэх ажлыг хариуцуулах. “Ажлын хэсэг” хөгжлийн томоохон төслүүдийг “Бүсчилсэн хөгжлийн Гэрээ” (2010 онд баталсан, одоо хүчинтэй байгаа)-ний үндсэн дээр хэрэгжүүлэх ажлыг дэмжин зохицуулах;

II. Бүсийн түвшинд:

1. ГДБ-ийн хөгжлийн асуудлыг Монголын Төвийн, Хангайн бүсийн хөгжил (ялангуяа улс хоорондын худалдаа, дэд бүтцийн асуудал), Улаанбаатар хотын төвлөрлийг сааруулах хэрэгцээ шаардлагатай уялдуулсан нэмэлт арга хэмжээг боловсруулж, цаашид гаргах “Эдийн засгийн бүсчилсэн хөгжил, төвлөрлийг сааруулах бодлогын баримт бичиг, түүнийг хэрэгжүүлэх төсөл, хөтөлбөрүүд”-эд тусгах;

2. ГДБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөрийн гол үзэл санаа

Говийн 4 аймгийн газарзүйн байрлал, байгалийн эрдсийн баялгийн тархалт, байгаль орчныг хамгаалах аж ахуй, соёлын нэгдмэл байдлыг хадгалах нийтлэг шаардлагад тулгуурлан “Говийн дэд бүс нутгийн эдийн засаг – нийгмийн нэгдсэн систем” буюу цогцолбор байгуулах зорилгоор холбогдох яам, мэргэжлийн холбоодын түвшинд дор дурдсан эдийн засаг, санхүүгийн макро төслүүдийг шинэчлэн боловсруулж, үе шаттай хэрэгжүүлэх:

- Уул уурхай – хүнд үйлдвэрийн цогцолборууд байгуулах;
- Шинжлэх ухаан – үйлдвэрлэл – технологийн паркууд байгуулах;
- Ази – Европ, ЗХА, ЗӨА-ийн орнуудтай холбосон улс хоорондын хурдны зам, төмөр зам байгуулж, худалдаа – тээвэр – борлуулалтын үр ашигтай системийг бүрдүүлэх;
- Эрчим дхүч, ялангуяа Говийн бүсийн нар, салхины дулааны эрчим хүчийг ашиглаж, эрчим хүч экспортлох;
- ГДБ-ийн аймгуудын үйлдвэрлэл, нийгмийн үйлчилгээг хооронд нь хоршуулан холбох, дагнаж, төрөлжүүлэх, түүхий эд нийлүүлэх, бэлэн бүтээгдэхүүн борлуулах нэгдсэн зах зээлийн бүрдүүлэх;
- Аймгуудын хүн амын хүнс тэжээлийн эрэлт хэрэгцээг хангах бүсийн болон бүс нутгийн агро – үйлдвэрлэлийн цогцолборыг кластерийн түвшинд зохион байгуулах;
- Хангайн бүс (Булган, Өвөрхангай аймаг)-ийн голуудаас авах бүс дундын ус дамжуулах “Орхон Говь” төслийн ТЭЗҮ-ийг эцэслэн боловсруулж, 2020 оны наана хэрэгжүүлэх;
- Бүтээн байгуулалтын төслүүдтэй уялдуулан ГДБ-ийн байгаль орчин – нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээ (2010 онд Оюу-толгой компаниас санаачлан боловсруулсан төслийн жишгээр) – хамтын менежментийг бүрдүүлэх;
- ГДБ-ийн эко – аялал жуулчлалын байгаль судлал, ховор амьтан ургамал, уул уурхайн орчныг нөхөн сэргээх (ойжуулалт) – олон улсын хамтын ажиллагааны загвар бүс нутаг бий болгох;
- ГДБ-д НҮБ-ын дэмжлэг оролцоотой “Төв Азийн цөлжилтийн судалгаа, дасан зохицлын төв” байгуулах;
- Алтанбулаг, Замын-Үүдийн чөлөөт бүсүүдийг олон улсын нийтлэг жишиг, оновчтой шалгуур чиглэлээр хөгжүүлэх, эдийн засгийн өсөлт, хуримтлалыг бий болгох;
- ГДБ-д хөрөнгө оруулалтын томоохон төслийн жишгээр “Байгаль орчны стратегийн үнэлгээ” (БОНХ-ийн яамны 2014 онд баталсан)-г хийлгэж, мөрдүүлэх;

III. Аймгийн түвшинд:

1. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасаг “аймаг, нийслэлийг хөгжүүлэх хэтийн зорилт”-ын дагуу ГДБ-ийн энэ хөтөлбөртхэрхэн оролцох дээр дурдсан бүсийн түвшний төсөл арга хэмжээг аймаг, орон нутагтаа хэрэгжүүлэх “хэтийн зорилт”-оо тодорхойлох;

2. Хэтийн зорилтоо тодорхойлоход бүсийн болон бусад аймгийн хөгжилтэй уялдуулах үүднээс яам, аймаг, мэргэжлийн холбоод орсон ажлын нэгдсэн хэсэг байгуулж ажиллах;

3. Бүсийн аймгууд, сум орон нутгийн хөгжлийн уялдаа, хоршилтыг хангах үүднээс нутаг дэвсгэрээ бүсчлэх (бүлэг суурингийн төвүүд – бичил бүсүүдийг тогтоож, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ хорших, түүхий эд татан авалт, бүтээгдэхүүн боловсруулах, борлуулах зах зээлийн сувгуудыг тодорхойлж, зураглах). Үзэл баримтлалаас ГДБ-д дараах бичил бүсүүдийг урьдчилсан байдлаар төсөөлж, аймгуудын хэтийн зорилтод тусгаж, цаашид тодотгох саналыг оруулж байна. Үүнд:

- Мандалговийн засаг захиргааны төвийн бичил бүс - Бүлэг суурингийн төв нь Мандалговь, хамрагдах сумд нь Сайхан-овоо, Дэлгэрхангай, Хулд, Луус, Эрдэнэдалай, Адаацаг, Дэрэн, Дэлгэрцогт, Гурвансайхан, Өлзийт;
- Сайншандын засаг захиргаа, аж үйлдвэрийн бичил бүс - Бүлэг суурингийн төв нь Сайншанд, Иххэт, Алтанширээ, Дэлгэрэх, Сайхан дулаан, Өргөн, Эрдэнэ, Улаанбадрах, Замын-үүд, Зүүнбаян сумд;

- Оюутолгойн зам тээврийн зангилаа, уурхайн хот орчмын бичил бүс - Бүлэг суурингийн төв нь шинээр үүсэх Оюутолгой тосгон, Ханбогд, Баян-овоо сумд, Гашуунсухайт боомтын хамт;
- Даланзадгадын засаг захиргаа, зам тээврийн бичил бүс - Бүлэг суурингийн төв нь Даланзадгад, Номгон, Хүрмэн, Баяндалай, Булган, Ханхонгор, Мандал-овоо, Цогт-овоо;
- Чойрын зам тээврийн зангилаа, засаг захиргааны бичил бүс - Бүлэг суурингийн төв нь Чойр, Говьсүмбэр аймгийн Шивээ-овоо, Баянтал сумд, Дундговь аймгийн Цагаандэлгэр, Говь-угтаал, Баянжаргалан, Өндөршил, Дорноговь аймгийн Даланжаргалан сумд;
- Цагаан суваргын зам тээврийн зангилаа, уурхайн хот орчмын бичил бүс -Бүлэг суурингийн төв нь шинээр үүсэх Цагаансуварга уурхайн суурин, Дорноговь аймгийн Мандах, Хөвсгөл, Хатанбулаг сумд, Хангимандал боомтын хамт Цогтцэций зам тээврийн зангилаа;
- Тавантолгойн уурхай орчмын бичил бүс - Цогтцэций бүлэг суурингийн төвтэй. Шинээр үүсэх уурхайн тосгон, Манлай сумын хамт;
- Гурвантэсийн зам тээврийн зангилаа, нүүрс олборлох үйлдвэрлэлийн бичил бүс - Бүлэг суурингийн төв нь Гурвантэс сум, Ноён, Сэврэй сумд, Шивээхүрэнгийн боомтын хамт;
- Замын-Үүдийн олон усан чөлөөт худалдааны бүс - Замын-Үүдийн олон улсын чөлөөт худалдааны бүс;

Оюутолгойн төслийн хөрөнгө оруулалтын гэрээний 4-р бүлгийн 4.1 – 4.4 дэх заалтын дагуу байгуулсан Өмнөговийн бүсийн хөгжлийн зөвлөлийг цаашид бүсийн хэмжээнд аймаг дундын аж ахуйн хоршилт, төрөлжилтийг хангах зорилтыг дэмжин чиглүүлэх үүрэгтэй “Говийн дэд бүсийн хөгжлийн зөвлөл” болгон өргөжүүлж, Засгийн газрын тогтоолоор батлуулах (Засгийн газрын 2012 оны 212-р тогтоолыг хүчингүй болгох). Зөвлөлийн бүрэлдэхүүнд ажиллах журмыг аймгуудын Засаг даргын төлөөлөл, Мэргэжлийн холбоод, толгойлох компани, мэргэжлий хүмүүсийг оролцуулж, үр дүнтэй ажиллуулахаар шинэчлэн тогтоох.

Зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын арга хэмжээний төлөвлөгөө

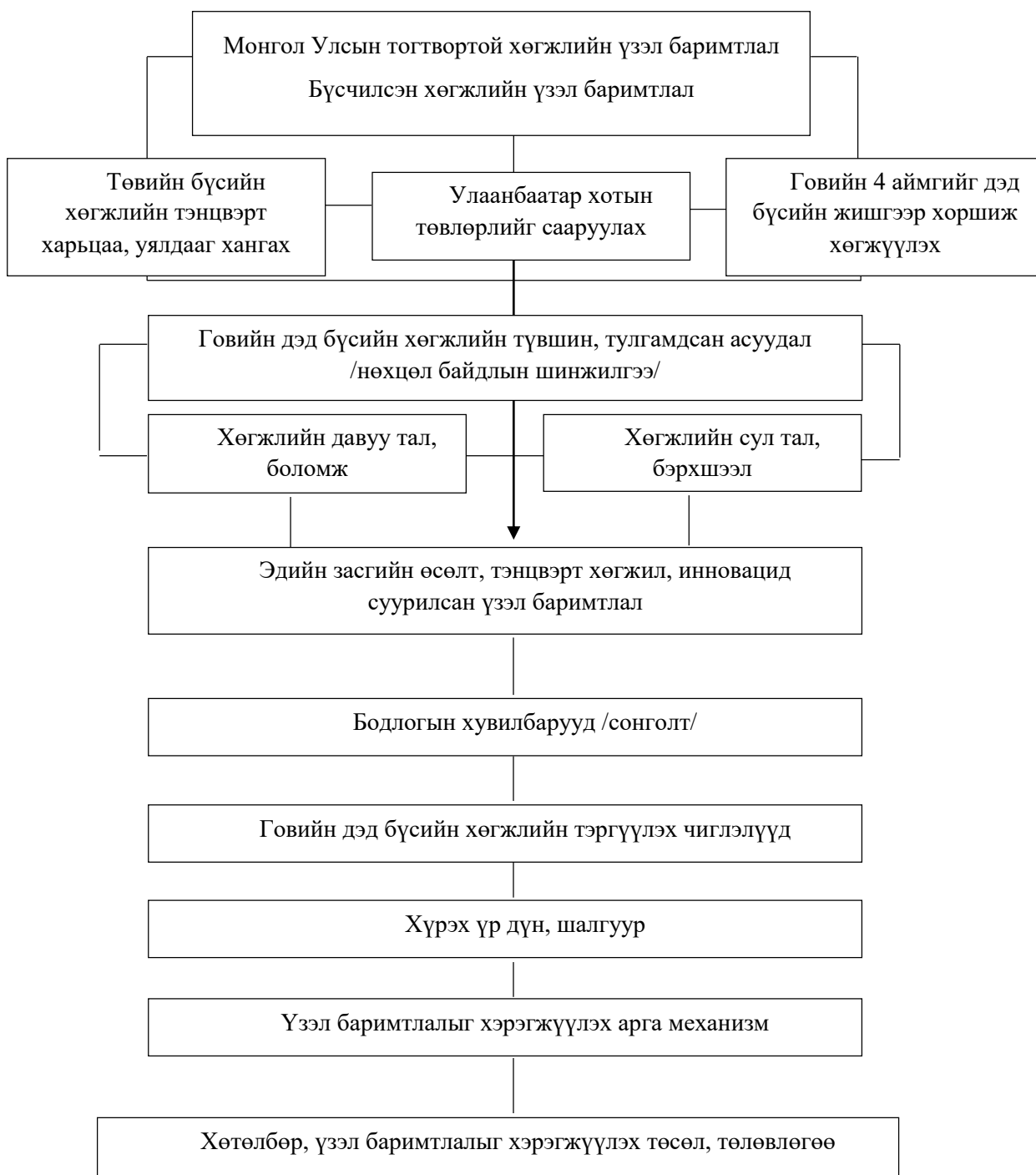
	Хийх үндсэн ажлууд	Санаачлагч ба оролцогч талууд	Хугацаа
0	1	2	3
1	ГДБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөрийн төслийг Үндэсний Хөгжлийн газарт танилцуулж, ЗГ-т оруулж батлуулан, холбогдох яам, газар, аймгуудын ЗДТГ-т хүргүүлэх	ҮХГ, МУИС-ийн ЭЗХүрээлэн	2019 оны 4, 5-р сар
2	ГДБ-ийн хөгжлийн үзэл баримтлал, хөтөлбөр боловсруулах асуудлаар төв орон нутагт явуулсан нэгдсэн болон салбарын судалгааны мэдээ тайлан, баримталсан арга зүйг нэгтгэж, ҮХГ-ын мэдээллийн сан, “Оюу –толгой” ХК-ийн цогц мэдээллийн сан, холбогдох яам, аймгуудын вэб сайт, мэргэжлийн холбоодын цахим хуудсанд тус тус байршуулах	ЗГХЭГ, ҮХГ, “ОТ” ХК, МУИС-ийн ЭЗХ, мэргэжлийн холбоод	2019 оны 4 – 6-р сар
3	ГДБ-ийн хөгжлийн батлагдсан хөтөлбөрийн тэргүүлэх арга хэмжээг улсын хөгжлийн нэгдсэн бодлого, холбогдох аймгуудын	ЗГХЭГ, ҮХГ, аймаг, нийслэлийн ИТХ, Засаг даргын тамгын газар, Дэд бүсийн зөвлөл, мэргэжлийн холбоод	2019 – 2020 он

	хөгжлийн баримт бичгүүд болон “Оюу – толгой” ХК, “Эрдэнэс – Таван толгой” ХХК-ийн бизнес стратегийн төлөвлөгөөнд тусгуулах арга хэмжээ авах		
4	ГДБ-ийн хөтөлбөрт тусгагдсан хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл болон байгаль орчны асуудлаар нэмэлт төсөл, арга хэмжээ боловсруулж, хэрэгжилтийг зохицуулах	ЗГХЭГ, Сангийн яам, ҮХГ, Холбогдох яам, газрууд, Дэд бүсийн зөвлөл, мэргэжлийн холбоод	2020 оноос үе шаттайгаар
5	ГДБ-ийн хөгжлийн хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн явц, үр дүнг олон нийтэд мэдээлж, арга хэмжээг тодотгох	ЗГХЭГ, ҮХГ, Холбогдох яамд, аймгуудын ЗДТГ, Дэд бүсийн зөвлөл, мэргэжлийн холбоод	2020 оноос үе шаттайгаар

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. УИХ-ын 2010 оны 48-р тогтоолын хавсралт. <http://www.legalinfo.mn>
2. Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. 2011 он. <http://www.legalinfo.mn>
3. Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хууль. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн гарын авлага. Сангийн яам. УБ 2016. <http://www.legalinfo.mn>
4. Хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг боловсруулах нийтлэг журам. ЗГ-ын 2016 оны 249-р тогтоол. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн гарын авлага. 27х. <http://www.legalinfo.mn>
5. Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал – 2030. УИХ-ын 2016 оны 19-р тогтоолын хавсралт. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн гарын авлага. <http://www.legalinfo.mn>
6. Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал. УИХ-ын 2001 оны 97-р тогтоолын хавсралт. <http://www.legalinfo.mn>
7. Чөлөөт бүсийн тухай хууль. 2015 он. <http://www.legalinfo.mn>
8. Өмнөд говийн дэд бүтцийг хөгжлүүлэх хөтөлбөр. ЗГ-ын 2010 оны 151-р тогтоол. <http://www.legalinfo.mn>
9. Өмнөговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр. 2014 он.
10. Процедура разработки концепции развития региона на прогнозируемый период. <http://referat-work.ru>
11. Методы и технологии разработки концепций и программ. <http://studfiles.net>
12. Концепция социально-экономического развития Иркутской области РФ. <http://inkut.info.ru>

ХАВСРАЛТ 1. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫН ЛОГИК - БҮТЭЦ

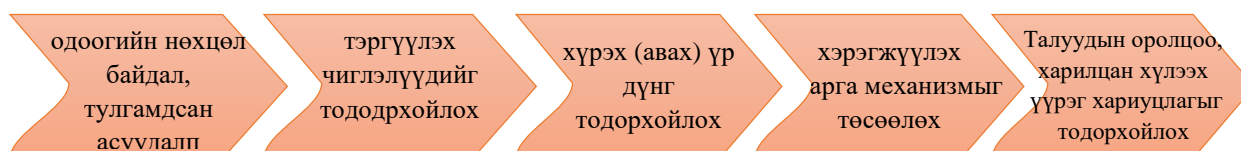

ХАВСРАЛТ 2. ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛЫН БҮРДЭЛ ХЭСГҮҮД, УЯЛДАА, МАТРИЦ

А. Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөрийн үзэл баримтлалын бүрдэл хэсгүүд, уялдаа

Б. Үзэл баримтлалын дэс дараалал (алхмууд)-ын матриц - схем

**ХАВСРАЛТ 3. ҮНДЭСНИЙ ХЭМЖЭЭНД ГАРСАН БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ҮНДСЭН
БАРИМТ БИЧГҮҮД**

№	Хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн нэр	Хамрах хугацаа	Батлагдсан он
1	Монгол Улсын бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал УИХ-ын 57 –р тогтоол	2001-2020	2001
2	Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага, зохицуулалтын тухай хууль	Одоо хүчинтэй байгаа	2003
3	Зарим бүс/Баруун Хангайн, Төвийн, Зүүн/- ийн хөгжлийн хөтөлбөр батлах тухай Монгол Улсын Засгийн газрын 202-р тогтоол	2006-2015	2005
4	Бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги/ 2010 он хүртэлх/ УИХ –ын 24-р тогтоол	2003 – 2010 он	2003
5	Бүсийн тулгуур төв хотуудын хот байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөөг батлах тухай. ЗГ-ын 201-р тогтоол	2005-2020 он хүртэлх	2005
6	Чөлөөт бүсийн тухай хууль	Шинэчлэн найруулсан	2015

**ХАВСРАЛТ 4. АЙМАГ, НИЙСЛЭЛИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН БАРИМТ
БИЧГҮҮД/БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТ АРГА ХЭМЖЭЭГ ТУСГАСАН/**

№	Аймаг нийслэл	Хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн нэр	Хамрах хугацаа	Батлагдсан он
1	Архангай	Архангай аймгийн 2006-2015 оны хөгжлийн хөтөлбөр	2006-2015	2006
2	Баян-Өлгий	Баян Өлгий аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр	2010-2020	2009
3	Баянхонгор	Баянхонгор аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр	2006-2020	2006
4	Булган	Булган аймгийн эдийн засгийг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх хөтөлбөр	2006-2020	2005
		Булган аймгийн хөгжлийн 2010-2021 оны цогц бодлого	2010-2021	2010
5	Говь-Алтай	Говь-Алтай аймгийн хөгжлийн цогц бодлого	2008-2021	2008
6	Говьсүмбэр	Говьсүмбэр аймгийн XXI зууны тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр	2003-2020	2003

		Говьсүмбэр аймгийн хөгжлийн 2010-2021 оны цогц бодлого /төсөл/		
7	Дархан-Уул	Дархан-Уул аймгийн 2009-2021 он хүртлэх хөгжлийн цогц бодлого	2009-2021	2009
8	Дорноговь	Дорноговь аймгийн хөгжлийн мастер төлөвлөгөө	2011-2021	2011
		Дорноговь аймгийн бүсчилсэн хөгжлийн хөтөлбөр	2002-2020	2002
9	Дорнод	Дорнод аймгийн хөгжлийн цогц бодлого	2009-2021	2009
10	Дундговь	Дундговь аймгийн 2020 он хүртэлх хөгжлийн бодлого	2003-2020	2003
11	Завхан	Завхан аймгийн хөгжлийн цогц бодлого	2009-2021	2009
12	Орхон	Орхон аймгийн хөгжлийн цогц бодлого	2009-2021	2009
13	Өвөрхангай	Өвөрхангай аймгийн хөгжлийн бодлого	2007-2015	2006
14	Өмнөговь	“Байгалийн баялаг – Сайн засаглал – Хөгжсөн Өмнөговь” аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр	2010-2020	2009
15	Сүхбаатар	Сүхбаатар аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр	2007-2015	2007
16	Сэлэнгэ	Сэлэнгэ аймгийн 2007-2021 оны хөгжлийн хөтөлбөр	2007-2021	2007
17	Төв	Төв аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр	2008-2023	2008
18	Увс	Увс аймгийн хөгжлийн стратегийн хөтөлбөр	2008-2021	2008
19	Ховд	Ховд аймгийн хөгжлийн хөтөлбөр	2007-2015	2007
20	Хөвсгөл	Хөвсгөл аймгийн эдийн засаг, нийгмийг 2008-2015 онд хөгжүүлэх хөтөлбөр	2008-2015	2008
21	Хэнтий	Хэнтий аймгийн хөгжлийн 2009-2021 оны цогц бодлого /төсөл/		
22	Нийслэл	Улаанбаатар бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр	2006-2015	2006
		Улаанбаатар хотын “Мянганы хөгжлийн зорилтууд”	2009-2015	2009
		Улаанбаатар хотыг 2020 оны хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө, 2030 он хүртэлх хөгжлийн хандлага	2013	

ХАВСРАЛТ 5. БҮСЧИЛСЭН ХӨГЖЛИЙН УДИРДЛАГА, ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАГВАР /ЗГ-ЫН 2005 ОНЫ ТОГТООЛООР БАТЛАГДСАНААР/

Үндэсний хороо	
<ul style="list-style-type: none"> • Үндэсний хорооны дарга – Ерөнхий сайд • Орлогч дарга – Тэргүүн шадар сайд • Засгийн газрын гишүүн-Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга; • Байгаль орчин, зам, тээвэр, аялал жуулчлал, барилга, хот байгуулалт, түлш, эрчим хүч, хүнс, хөдөө аж ахуйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд; • Бусад яамдын Төрийн нарийн бичгийн дарга; • Бүсийн Зөвлөлийн дарга нар 	<ul style="list-style-type: none"> • Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, • Бүсчилсэн хөгжлийн асуудлаар Засгийн газрын ерөнхий стратегийг тодорхойлох
	
Бүсчилсэн хөгжлийн үндэсний хорооны дэргэдэх Ажлын алба	
<ul style="list-style-type: none"> • Бүсийн зөвлөлийн дарга нар /5 бүсийн/ • Тухайн бүсэд багтаж буй аймгийн Засаг дарга • Бүсийн хөгжлийн тулгуур төв хотын захирагч • Нийслэлийн хувьд нийслэл, дүүргийн засаг дарга, дагуул хотын захирагч 	<ul style="list-style-type: none"> • Бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих талаар төрөөс баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, • Бүсийн нийгэм, эдийн засгийн асуудлыг зохицуулах

ХАВСРАЛТ 6. ТӨВИЙН БҮСИЙН ГОВИЙН ДЭД БҮСИЙН ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТОТ ХӨТӨЛБӨРИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ТАЛААР ҮНДЭСНИЙ, БҮСИЙН, АЙМАГ, ОРОН НУТГИЙН ТҮВШИНД ХАМТРАН АЖИЛЛАХ АСУУДЛУУД (“ОЮУТОЛГОЙ” ХХК-ИЙН ЖИШЭЭГЭЭР)

Улсын хэмжээний болон салбарын хөгжлийн судалгаа, төслийн ажилд Оюу толгойн стратегийн төслийг гол төлөв уул уурхайн олборлох үйлдвэрийн хэмжээнд хэрэгжиж буй гадаадын хөрөнгө оруулалттай арга хэмжээ болох талаас нь түлхүү авч үзэж, нийгэмд ойлгуулж ирсэн байна. Тэгвэл, эдийн засгийг бүсчлэн хөгжүүлж, төвлөрлийг сааруулах зорилгын үүднээс Оюу толгойн ордыг ашиглах асуудлыг Монголын тогтвортой өсөлт, хөгжлийг тэтгэх учиртай төр засаг, аймаг, орон нутаг, компанийн хамтын ажиллагаа, харилцан уялдааны үндсэн дээр хэрэгжих улс үндэстэн дамнасан цогц хөтөлбөр гэж авч үзэх нь илүү үр дүнтэй, ирээдүйтэй байх боломжтойг бидний хийсэн үнэлгээ, төсөөлөл харуулж байгаа юм. Үүнд, наад зах нь дараах нөөц, боломжууд, тэдгээрийг ашигласнаар ирээдүйд бий болох эдийн засаг, нийгмийн үр ашгийг хүлээж болох байна:

- 1.) Оюу толгойн ашигт малтмалын орд нь зэс, алтны зэрэгцээ молибден, мөнгө гэх мэт бусад дагалдах эрдсийг агуулсан зөвхөн уул уурхайн олборлох үйлдвэрлэлийн төдийгүй хүнд үйлдвэрийн салбар дундын цогцолбор (кластер) хөгжүүлэх чадавхитай болох;
- 2.) Улс хоорондын үйлдвэрлэл, үйлчилгээний дэд бүтцэд тулгуурлан дээрх чадавхийг дотоод, гадаадын хөрөнгө оруулагчид хамтран ашиглаж, өндөр өртөг бүхий экспортын үйлдвэрлэлийг үе шаттай хөгжүүлэх боломжийг бүрдүүлснээр одоогийн Оюу толгой компанийг үндэстэн дамнасан, тогтвортой үр ашгаа өгөх, хоршиж дагнасан том аж ахуйн хэмжээнд шинэчлэн гаргах;

- 3.) Тус улсын үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарт орчин үеийн инновац, дэвшилтэт технологи, менежмент нэвтрүүлж, түүнийг говийн аймгууд, цаашдаа бусад бүс нутагт дэлгэрүүлэх;
- 4.) Жижиг, том үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх үйл ажиллагаанд мэргэшсэн, бүтээмж сайтай ажиллах хүчийг бэлтгэн, дадлагажуулж, бусад аймаг, бүс нутагт нийлүүлэх;
- 5.) Говийн бүс нутагт орчин үеийн инженерийн дэд бүтэц бүхий хот суурин хөгжих эхлэлийг тавьж, Улаанбаатар хот болон бусад бүс нутгаас хүн ам шилжин суурьшиж, төвлөрөл саарах;
- 6.) Хөгжингүй орны жишгээр үйлдвэрлэл эрхлэх, байгаль орчинд ивээлтэй дэвшилтэт техник, технологи, менежмент үе шаттай нэвтрүүлэх, ирээдүйд монголын говийн байгалийн их нөөцийг экосистемийн даацад нь нийцүүлэн зохистой эзэмших, нөхөн сэргээх тогтвортой хөгжлийн загвар бүс нутаг болох;

Эдгээр боломж, нааштай үр дагаварыг буй болгох гол арга зам нь тэдгээрийг дан ганц одоогийн Оюу толгой ХХК-д үүрүүлэх бус, харин тус компанитай боломжтой бүх түвшинд хамтран ажиллаж, оролцогч талууд хойшид авах ашиг орлого, гарч болзошгүй эрсдлийг харилцан хуваалцах нь зүйтэй байна. Үүнтэй уялдан, “Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр”-ийн энэхүү төслийг баталж, хэрэгжүүлэх хүрээнд, Оюу толгой ХХК-тай үндэсний, бүс нутгийн болон орон нутгийн түвшинд хамтран ажиллах үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлийг дор дурдсанаар төлөвлөж, төсөлд тусгалаа.

Нэгдүгээрт, үндэсний (УИХ, Засгийн газар) хэмжээнд:

- 1.) Энэхүү хөтөлбөрийн төслийг УИХ-ын чуулганаар хэлэлцүүлж, “Төвийн бүсийн Говийн дэд бүсийг хөгжүүлэх зорилгот хөтөлбөр” болгон байгуулах. УИХ-ын тогтоолд хөтөлбөрийн удирдлага нь “Засгийн газрын Ажлын байнгын хэсэг” байхаар зааж, Засгийн газар, Оюу толгой ХХК-ийн харилцан хүлээх үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлж өгөх;
- 2.) УИХ-ын түвшинд, улсын хөгжлийн нэгдсэн бодлого, төлөвлөлттэй уялдуулан “Засгийн газар, Оюу толгой ХХК”-ийн хөрөнгө оруулалтын гэрээ (ХОГ)-г шинэчлэн баталж, мөрдүүлэх;
- 3.) Засгийн газрын “Ажлын байнгын хэсэг”-ийн бүрэлдэхүүн, ажиллах дүрмийг Засгийн газрын тогтоолоор баталж, мөрдүүлэх;
- 4.) Шаардлагатай үед зорилгот хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг түргэтгэх зорилгоор холбогдох яам, Оюу толгой ХХК-ийн хооронд хамтран ажиллах гэрээ (ХАГ)-г байгуулж, Ерөнхий сайдаар батлуулж ажиллах;
- 5.) Дээр дурдсан ХОГ, ХАГ-д үндэсний ач холбогдолтой дор дурдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд Оюу толгой ХХК-ийн зүгээс оролцох чиглэл, холбогдох дэмжлэгийн арга хэмжээг тус компанийн саналаар тусгайлан тусгаж ажиллах:
 - Баялгийн болон хөгжлийн сан байгуулж, ашиглах;
 - Эрдсийн нөөц, дагалдах түүхий эдийг иж бүрэн ашиглах, гүн боловсруулах үйлдвэр байгуулах, бүтээгдэхүүнийг зах зээлд борлуулах, ашиг хуваарилах;
 - Үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд дэвшилтэт техник, технологи (инноваци) нэвтрүүлэх, бусад бүс нутагт нутагшуулах;
 - Байгаль орчны хамтын менежментийг бүрдүүлэх;
 - Улс, бүсийн ач холбогдолтой эрчим хүч, зам тээвэр, усан хангамж, дамжуулах хоолой, мэдээлэл – холбооны дэд бүтцийг сайжруулах, шинээр байгуулах;
 - Говийн бүсэд болон бүсээр дамжуулан улс хоорондын худалдаа – эдийн засгийн коридор, тээвэр – логистикийн төвүүд, үндэстэн дамнасан төрөлжиж, дагнасан аж ахуй байгуулах;
 - Хил, худалдаа, гаалийн чөлөөт бүс байгуулах, шинжлэх ухаан – үйлдвэрлэл, үйлчилгээ (мэргэжил сургалтын чадавхийн, шинжлэх ухаан – технологийн, аялал жуулчлал – экологи, түүх – соёлын, байгаль судлал, нөхөн сэргээлтийн г.м төрөл бүрийн парк, кластер, төвүүд)-ний цогцолборууд хөгжүүлэх г.м.

Хоёрдугаарт нь, бүсийн болон орон нутгийн хөгжлийн нийтлэг асуудлыг шийдвэрлэхэд Оюу толгой компанийн үүрэг, оролцоог Говийн бүсийн 4 аймаг, энд ашиглалтад орсон болон ойрын үед хэрэгжих

нийтлэг ач холбогдолтой бусад томоохон төсөл арга хэмжээ (Эрдэнэс Таван Толгой, Цагаан суварга, Тэвшийн говь, Алтанширээ г.м)-ний үр дүнг нэгтгэн, цогц байдлаар, уялдаатай авч үзэх нь бүсчилсэн хөгжлийн нэгдсэн бодлого, хүлээгдэж буй үр дүнд илүү нийцнэ гэж үзэж байна. Зорилтот хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх бүсчилсэн хөгжлийн нэгдсэн бодлого, зохицуулалтад Оюу толгойн асуудлыг дараахь гурван үндсэн чиглэлээр хамруулж шийдвэрлэх боломжтой юм. Үүнд:

- Оюу толгой - Таван толгой – Цагаан суварга (“Галбын говийн”), цаашдаа Оюу толгой – Баянжаргалан – Тэвшийн говь (Дундговь) – Алтанширээ, тэдгээрийн ойролцоо хот сууринг холбосон үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, мэдээлэл – технологийн дэд бүтцийн таталцлын босоо, хэвтээ тэнхлэгийг байгуулах;
- Дэд бүтцийн таталцлын тэнхлэг, өсөлтийн төв (кластер)-д тулгуурлан Оюу толгойн орчим (Ханбогд)-д орчин үеийн хот суурин байгуулж, говийн бүсийн аймгуудын хүн амын ажиллаж, амьдрах мэдлэг чадварыг дээшлүүлэх мэдээлэл – сургалт – инновацийн нэгдсэн сүлжээг бүрдүүлэх;
- Оюу толгой ХХК-ийг үндэстэн дамнасан корпораци (нэгтгэл)-ийн жишгээр шинэчлэн зохион байгуулж, үйлдвэрлэлд дэлхийн тэргүүний технологи, өндөр бүтээмж, удирдлага, санхүүгийн менежмент – маркетингийг нэвтрүүлж, бусад газарт нутагшуулах говийн бүсийн инновацийн гол төв болж хөгжих.

Эдгээр арга хэмжээг Говийн дэд бүсийн хэмжээнд бүсийн зөвлөл (аймгуудын удирдлага, томоохон компаниудын захирлууд орсон) байгуулж, “Бүсийн хөгжлийн хэлэлцээр” (ийм журам бий), бүсийн хөгжлийг дэмжих сан (Оюу толгой ХХК-ийн Говийн хөгжлийг дэмжих санг холбох)-гаар дамжуулан хэрэгжүүлэх боломжийг судалж, хөтөлбөрийн эхний үе шат (2021 - 2016)-тай шийдвэрлэх.

Гуравдугаарт нь, аймаг орон нутгийн түвшинд, Оюу толгой компаниас зарим аймаг (Өмнөговь), сум (Ханбогд, Манлай, Баян-овоо г.м)-тай хамтран ажиллаж байгаа дор дурдсан төсөл, хөтөлбөрийн хамрах хүрээ, бүрдэл хэсгүүдийг нь шинэчлэн, өргөжүүлж, харилцан үр өгөөжийг нь сайжруулах үндсэн дээр говийн бүсийн хөгжлийн нийтлэг асуудлыг шийдвэрлэхэд оруулах хувь нэмрийг нь нэмэгдүүлэх чиглэл барьж болох юм. Үүнд:

- Эрүүл мэндийг хамгаалах хөтөлбөр, төслийг өргөжүүлж, бүсийн чанартай эмчилгээ – оношилгооны орчин үеийн төв байгуулах;
- Хамтын оролцоотой багйаль орчны хяналт, үнэлгээний хөтөлбөр;
- Усыг хэмнэх, хаягдал сангийн усыг эргүүлэн ашиглах төсөл;
- Бэлчээр хамгаалах, нөхөн сэргээх, хамтын оролцоотой бэлчээрийн менежментийн төсөл;
- Малчдын амьжиргааг дэмжих цогц арга хэмжээний хөтөлбөр;
- Соёлын өвийн менежментийн хөтөлбөр (түүх, палеонтологи – археологи, аялал жуулчлал ороод);
- Орон нутгийн бизнес, эдийн засгийг дэмжих хөтөлбөр (бүтээмж, инновац, нэмүү өртгийн сүлжээ, компанийн удирдлага, санхүүгийн менежментийн төслүүдээр өргөжүүлэх);
- Мэргэжилтэй ажиллах хүчийг сургаж бэлтгэх, цахим мэдээлэл (мэдээллийн ил тод байдлыг хангах)-ийн гэсэн бүрдэл хэсэгтэй шинэ хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;

“Оюу толгой” стратегийн төслийн чадамжийг бүрэн ашиглах хүрээнд, Оюу толгой ХХК-тай хамтран ажиллах боломж, чиглэлийн талаарх дээрх төсөөллийг Засгийн газар, компанийн түвшинд дахин тодотгох, эцэслэн зөвшилцөх шаардлагатай тул “Говийн дэд бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр”-ийн төсөлтэй хамтад нь батлах боломжгүй юм. Түүнийг батлагдсан хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх “Зөвлөмж” байдлаар цаашид тодотгон, уян хатан хэрэгжүүлэхээр тогтоолын төсөлд хавсарган Засгийн газар, холбогдох аймгууд, Оюу толгой ХХК-д чиглэл болгон хүргүүлэх нь зүйтэй гэж үзлээ.

--- 000 ---